

יהני אם היה בראש המזבח, דבכל גווי אמר קרא דאין זורקין אלא ביום השחיטה. אבל השיטה מקובצת (באות ח) כתב בדעת רש"י, דמיירי קרא באופן שהעלהו מיד אחרי שקיעת החמה, קודם עמוד השחר, לראשו של מזבח. ומשמע דאם העלהו קודם השקיעה לא מפסיל. [ולפי זה אין גרר הדין לזרוק דוקא ביום השחיטה, אלא דשקיעת החמה הוי זמן לינתו כמו עמוד השחר].

(טו) בא"ד, ובכל דוכתא חשוב יום עד צאת הכוכבים כדאמר אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר ואנחנו עושים במלאכה וכו'. ומינה ילפינן במגילה (כ:); דמעלות השחר יממא הוא. והפנים מאירות הביא דברי הר"י בתוס' בשבת (לד). ד"ה תרי, דהא דבין השמשות הוי ספק לילה כמבואר בסוגיא דהתם, היינו משום דמספקא לן בכוכבים הנראים בכל זמן זה, אי מיקרו כוכבים בינוניים, וביאר דהיינו מסוף השקיעה כמבואר בהמשך דבריהם, אבל בזמן תחילת השקיעה כל הכוכבים הנראים הוו ודאי גדולים ולא בינוניים, ולהכי הוי ודאי יום.

(טז) בא"ד, ובפרק מי שהיה טמא (פסחים צד). משמע דמשתשקע החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין וחשיב ליה במדידת היום. ובביאור הגר"א (אורח חיים סימן רסא, סעיף ב) כתב לדחות, דהתם לא מיירי לגבי דין צאת הכוכבים של תחילת הלילה, אלא הוא זמן אחר של צאת כל הכוכבים, שאז נטהר האור לגמרי. ועיין שם עוד שהאריך לחלוק על שיטת רבינו תם. [והתוס' מפיק מפירוש הגר"א במה שכתבו "וחשיב ליה במדידת היום", דהיינו דמשמע התם דכל אותו זמן מיקרי יום].

דף נו ע"ב

(יז) גמ', ודלמא הכי קאמר וכו' אי קריב דם למחר ניתאכיל בשר למחר וכו', הקשה השאגת אריה (סימן יז), לדברי התוס' (בעמוד א) ד"ה מנין, דפשיטא דלמחר אי אפשר לזרוק הדם, איך אפשר לומר אי זריק דם למחר. ואין לתרץ [כמו שתירץ הפנים מאירות], דבעי השתא למימר דגורת הכתוב מכח האי קרא דאפשר לזרוק אף למחר ולא נפסל הדם בלינה. דאם כן מאי משני "אם כן נימא קרא ביום הקריבו יאכל זבחו למה לי", הא ליכא למילף דאין דם נפסל בלינה אלא מכח דכתב רחמנא תרתי "הקריבו" ו"זבחו". ותירץ, דכיון דפליגי לקמן (פז). אי לינה מועלת בראש המזבח, ואם כן יש לפרש דקושיית הגמ' למאן דאמר אין לינה מועלת בראש המזבח, ומיירי כשלן בראש המזבח.

(יח) גמ', המחשב לאור שלישי וכו' האוכל לאור שלישי. הקשה החק נתן, כיון דהא בהא תליא, אמאי פליגי תרי זימני. ותירץ, דחדא מכלל חברתה איתמר.

(יט) גמ', דהא לא אינתיק לשרפה. ופירש רש"י בד"ה לא אינתיק, הלכך לאו נותר הוא. והקשה באבי עזרי (פ"ד ממעשה הקרבנות ה"א), הא טעמא דאין שורפין אור לשלישי היינו משום שאין שורפין בלילה לעולם, (כמבואר ביבמות עב:), ונמצא שיש חיוב שריפה אף אור לשלישי, אלא שאי אפשר לשרוף בלילה מסיבה צדדית. ואם כן אמאי לא מיקרי חוץ לזמנו. ותירץ, דמאחר דסוף סוף לעולם אין שריפה באור לשלישי, ממילא אין להחשיב אותו חוץ לזמנו לענין פיגול.

(כ) גמ', מחשבין ברמן משתשקע החמה ובבשרן ואמוריהן משיעלה עמוד השחר. כתב הקרן אורה, דאף בפסח למאן דאמר דאינו נאכל אלא עד חצות, לא פסלה בו מחשבה לאכלו לאחר חצות. דהא חזינן מדברי חזקיה ורבי יוחנן דבסמוך, דפסול מחשבה היינו דוקא כשמחשב לזמן שנעשה נותר גמור להתחייב עליו, ופסח לאחר חצות לכולי עלמא אין חייבין עליו משום נותר, וכדאמרין בברכות (ט). מועד צאתך ממצרים אתה שורף, ופירש רש"י (שם) בד"ה שם, דאין הכונה דשורף באותה שעה, דאין שורפין קדשים ביום טוב, אלא דבבוקר הוא נעשה נותר ומתחייב שרפה. ולפי זה תמה אתוס' במנחות (כ:); ד"ה נפסל, דמשמע מדבריהם דכל זמן שאסור באכילה מהני מחשבה לפסלו. אמנם בספר שירי מנחה על התוספתא פסחים (פ"ה ה"י) כתב,

אבל קדושת ריצפה לית בהו כיון דלא נתקדשו מחמת עצמן, ולענין שחיטת קדשים בעינן דוקא אויר של ריצפה המקודשת, וכן לגבי חיוב טומאה, אבל פייס, ואיסור עמידה תלויין באויר קדוש לחוד ושפיר מדמינן לאכילה.

(ח) [רש"י ד"ה ואין שוחטין שם, דהא בעינן לפני אוהל מועד למעוטי צדי צדדין. צריך ביאור, דהא מפרשינן לה אף ברואה הפתח, ומשום דלא נתקדשו לשכות אלון ועיין בחידושי בתרא.

(ט) גמ', ולאכילה לא בעינן כנגד הפתח וכו'. ביאר הצאן קדשים דקושיית הגמ', דלפי מה דאמרין דהא דקתני "אין שוחטין" משמע דמיירי בכל ענין ואף כנגד הפתח, כמו כן צריך לומר דהא דקתני "אוכלין שם" מיירי בכל ענין, ואף שלא כנגד הפתח. וצריך עיון, דהא דאין שוחטין מוקמינן אף כנגד הפתח, משום דאם לא כן אמאי איצטרך, אבל מהיכי תיתי דאוכלין מיירי אף שלא כנגד הפתח. אבל החק נתן כתב, דבאמת מהברייתא לא קשיא לן, דיש לפרש דמיירי כנגד הפתח, וכל הקושיא אדברי המקשה דאמר "בשלמא אין שוחטין בעינא כנגד הפתח וליכא וכו'", דמוקי לברייתא שלא כנגד הפתח, ואפילו הכי קתני "אוכלין שם". ולפי זה, הא דמשני סמי מכאן אכילה, היינו ליישב דברי המקשן, אבל אליבא דאמת אין צריך לדחוק כך, ויש לנקוט כפשטות הברייתא דלאכילה נמי בעינן כנגד הפתח, והא דקתני באידך ברייתא "אוכלין שם" מיירי כנגד הפתח. והביא, דכן מבואר בתוס' בשבועות (יז:); ד"ה ואין אוכלין, שכתבו, דבפרק איזהו מקומן מבואר דבעינן שבשעת אכילה יראה הפתח. [והרש"ש שם הגיה בתוס']. אבל הביא דברי רש"י לעיל (נה:); ד"ה לאכילה, דנקט דכן המסקנא, דלאכילה לא בעינן ראיית הפתח. ועיין באות יא.

(י) גמ', והכתיב בשלו את הבשר פתח אוהל מועד ושם תאכלו אותו. לכאורה צריך ביאור, איך אפשר לפרש דהאי פתח אוהל מועד היינו דוקא ברואה את הפתח, הא נצטוו נמי בהאי קרא לבשל שם, ובקראי דשמות (כט, לא) כתיב "ובשלת את בשרו במקום קדוש" ואילו גבי אכילה כתיב שם (לב) "ואכל אהרן וגו' פתח אוהל מועד", ולכאורה להכי שני קראי בלישניה, דגבי בישול סגי שיהיה במקום קדוש ולא בעינן לראות הפתח, אבל גבי אכילה בעינן לראותו. (א.ג.א.).

(יא) רש"י ד"ה קדשי שעה, בתוה"ד, קדשי דורות איתרבו כדאמר התורה ריבתה חצרות הרבה. הקשה השפת אמת, איך מוכח מינה דאין צריך כנגד הפתח. הא משכחת לה בלשכות נמי כנגד הפתח כדאמרין בגמ'. ותירץ, דמכל מקום הני לשכות אין בהם קדושת פתח אוהל מועד, [לפי מאי דמסקינן דאין שוחטין שם ואין חייבים עליהם משום טומאה], ולהכי אין נפקא מינה במה שהם כנגד הפתח.

(יב) גמ', מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה. רש"י לעיל (כא). ד"ה מי כוור כתב, דהוא הדין קמציס נפסלים בבא הלילה עליהם מכח האי קרא. אבל במנחות (כ:); פירש רש"י בד"ה דם, דקומץ אין קרב בלילה משום ביום צוותו (ועיין שם). וכתב הקרן אורה, דאיכא נפקא מינה לענין אם לן בראש המזבח, וכמו שיתבאר באות יד.

(יג) תוס' ד"ה קדשי שעה, דתלאו הכתוב באהל מועד כדכתיב ומפתח אוהל מועד לא תצאו. משמע דסברי כדעת התוס' בסוכה (מג:); ד"ה תשבו דהוצרכו להיות בחצר ממש, שהוא בעזרה. אבל התוס' ישנים ביומא (ו); ד"ה מביתו כתבו, דמקאמר "תשבו" מוכח דבמחנה ליה היו. (דהא אין ישיבה בעזרה).

(יד) תוס' ד"ה מנין, בתוה"ד, והרי עצים ולבונה לרבי שמעון דאין חייבים עליהם משום נותר ומיפסלי בלינה. הקרן אורה תירץ, דהתם מאי דפטר רבי שמעון היינו משום שאינן ראויים לאכילה, ואין זה טעם שלא יפסלו, אבל בדם דמיעטה תורה מחיובא אף שראוי לאכילה, הוהא אמינא דלא פסיל ביה כלל. והביא דברי הרמב"ם (בפ"ד ממעשה הקרבנות ה"א) שכתב, ואין זורקין דמים אלא ביום השחיטה שנאמר "ביום הקריבו את זבחו", ביום הזביחה תהיה הקרבה, וכיון ששקעה החמה נפסל הדם. ומבואר, דאיצטרך קרא לעיקר הדבר שזורק דוקא באותו היום, ולא כתוס'. עוד כתב, דלפי זה לא

וואולי יש לומר דאף דהוי יתורא, מכל מקום צורת הילפותא דמשום דעולה הוי מצי למילף מחטאת, ייתר הכתוב בעולה לכתוב "סביב", לגלות שאין למדין מחטאת למקום אחר. וכעין זה עיין **לקמן** (קז:) בגמ', "להכי כתיב קרא דלא אתי מבינייא" ועיין נמי באות ההבאה].

(ד) **רש"י** ד"ה **אין מלמדין**, ואף על גב דהכא לאו בבנין אב וכו' אין מלמדין אפילו בגזירה שווה. **התוס'** **בפסחים** (סד:) ד"ה **אתיא הקשו**, אמאי לא נילף בגזירה שווה אף דאיכא שני כתובים, הא אין גזירה שווה למחצה. ונמשמע לכאורה מדבריהם, דעיקר דברי הגמ' כאן אתו לתרץ אמאי לא ילפינן בבנין אב, ודלא כרש"י. וצריך ביאור, דמלשון הגמרא "**אי** מה להלן וכו'" משמע דהקושיא דוקא למאי דאמרינן דאיכא גזירה שווה. אמנם התוס' שם העתיקו דברי הגמ' "**ונילף** מעולה מה עולה שתיים שהן ארבע וכו'". ואי גרסי הכי ניהא, דקושיית הגמ' דנילף מבנין אב. אמנם במסקנת התוס' שם משמע, דאביי אתי לשנויי אף אילפותא דגזירה שווה]. ויתרצו, דכיון דכתיב סביב בהנהו דאיכא למילף בגזירה שווה זה מזה, על כרחך חזינן דנתמעט דלא נילף אף בגזירה שווה, ודומיא דהני דאית בהו גזירה שווה. [אבל אם הילפותא באותם שני כתובים היינו רק בבנין אב, אין למעט מהא דלא נילף בגזירה שווה]. **והרש"ש** (שם) הוכיח כן **מקידושין** (לד:), וכמו שביארו **התוס'** (שם) ד"ה **היא אמינא נילף**. **והשער המלך** (בפי"ב מעבודה זרה ה"ג) הוכיח מדברי **התוס'** **בערכין** (יד:), ד"ה **איבעיא להו**, דהא דשני כתובים ממעטין אפילו מגזירה שווה, היינו אפילו במקום שמחמת כן לא איצטריך הגזירה שווה לכלום. [והיינו דוקא כשהשני כתובין מצו למילף זה מזה בגזירה שווה, וכתוס' דפסחים דלעיל]. ועוד הוכיח מדבריהם, דבסתם שני כתובים (דלא מצו למילף בגזירה שווה מזה מזה) ילפינן מיניהו בגזירה שווה, אפילו במקום שמחמת כן לא נמעט כלום מכח השני כתובים. [אמנם מסתימת רש"י משמע, דאף במקום דלא הווי ילפי זה מזה בגזירה שווה אלא בבנין אב, נמי אמרינן מכח שני כתובין דלא נלמד מיניהו למקום אחר אף בגזירה שווה, ולא כתוס' דפסחים דלעיל].

(ה) **גמ'**, **אמר לו רבי בכור מתנה לכהן וחטאת ואשם מתנה לכהן**. הקשה **הפנים מאירות**, אמאי לא הקשה לו דנילף מתודה שיאכל ליום ולילה. ונלא יוכל לדחותו דבאין על חטא]. ויתרץ, לפי דעת **התוס'** **לעיל** (נו:), ד"ה **ונאכלין**, דהא דבכור נאכל בכל העיר, לא ידעינן לה אלא מהקישא דחזה ושוק דמסקינן בסמוך, ואם כן עדיפא מיניה פריך הכא, דנילף מחטאת ואשם, ויהיה נאכל דוקא לפני מן הקלעים. [כל זמן שלא ידענו ההיקש לחזה ושוק].

(ו) **גמ'**, **הוסיף הכתוב הויה אחרת דבכור**. ופירש **רש"י** **בד"ה הוסיף בסוה"ד**, הויה אחרת כמו זו הבאה לו בהיקש. והקשה **הרש"ש**, דאם כן יאכל לשני ימים ושני לילות, דהא היום הראשון הנלמד בהיקש כולל גם את הלילה שלאחריו. ונלכאורה יש לומר, דמסתברא לדמותו להא דמצינו במקום אחר, דהיינו אכילת שני ימים ולילה אחד, אבל שני ימים ושתי לילות לא מצינו].

דף נו ע"ב

(ז) **תוס'** ד"ה **ואיבעית אימא**, בתוה"ד, וקשה לפירושו מהא דאמר לעיל וכו'. **והתוס' ביומא** (נו). ד"ה **חוץ תירצו**, דדוקא בהזאות דכולהו חד עניינא, אמרינן כיון דגמרינן מאי דכתיב בגופיה, ילפינן נמי למאי דלא כתיב בגופיה, אבל הנך לאו חד עניינא ניהו. [אמנם ממה שכתב רש"י דאם היינו צריכים ללמוד לבכור תנופת חזה ושוק וזמן אכילה הוה ילפינן תרוייהו, מוכח דסבר דאף בתרי ענייני מהני].

(ח) **בא"ד**, ורבינו חננאל פירש וכו', ואית ספרים דגרסי חוץ ופנים וכו'. **ובתוס' ישנים ביומא** (נו). ונדפס בדף נח. ד"ה **חוץ כתבו**, דגירסא זו אולא כפירוש הר"ח. **והתוס' ביומא** (נו). ד"ה **חוץ הביאו פירוש הריצב"א**, דכיון דכתיב בהדיא "וכן יעשה לאוהל מועד", וקאי על כרחך אהזאות דבפנים, דהרי לא היה עושה שם אלא הזאות, אם כן אנו צריכים ללמוד בחדא זימנא נמי מאי

דלמאן דאמר פסח אינו נאכל אלא עד חצות מדאורייתא, חייבין עליו משום נותר לאחר חצות, וראיינו מהא דאמרינן **בפסחים** (קכ:), "אלמא מחצות הוי ליה נותר". [אמנם התם איירינן לענין טומאת ידים ולכאורה יש לומר, דסגי להא אף שאינו נותר גמור אלא פסול. (א.ג.א.)].

(כא) **מתני'**, **ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד**. **בתוס'** **לקמן** (סד). ד"ה **מפני**, הוכיחו שאין כל הדמים טעונין מתנה בקרן בדוקא. [וראיינתם **מלקמן** (ס). לגבי פסח]. **והרמב"ם** (בפ"ה ממעשה הקרבנות ה"ז) כתב, דבניתן מתנה אחת, נותן באיזה רוח שירצה משלש "זויות" המזבח. וכתב **הקרן אורה לקמן** (סד). דמשמע דסובר דבעינן דוקא "זויות" דהיינו בקרן, ודלא כהתוס'.

(כב) **מתני'**, ונאכלין בכל העיר, הקשה **הרש"ש**, אמאי קתני לה גבי בכור ומעשר, הא פסח נמי נאכל בכל העיר. ויתרץ, דשמא רמו התנא דהפסח אינו נאכל בשני מקומות כדתנן **בפסחים** (פו.), ולא חילקה לה מתניתין להדיא, דהפסח אינו נאכל בשני מקומות, משום שכבר תני לה במקומו במסכת פסחים, וסגי כאן ברמו מועט.

(כג) **מתני'**, **ואינו נאכל אלא למנויו**. כתב **בחידושי מרן רי"ז הלוי** (עמוד נב), דדין מנוייו דפסח, אינו כדין בעל הקרבן שבכל הקרבנות, שיכול להחשב מתכפר אף שאין לו קנין ממוני בבשר הבהמה, כדחזינן **בבבא קמא** (יג:) ניזק אוכל בשר ומתכפר מביא לחם, אלא הכא בעינן מלבד דין בעלים לענין כפרה, שיהיה גם בעלים על הבשר בקנין ממון שיכול לאכול ממנו, והוא מה שנאמר בקרא ד"תכוסו על השה". והוכיח כן **מקידושין** (מב). דילפינן דיני זכיה מהך קרא דתכוסו על השה. וביאר, ולכך כיוון **רש"י** **בד"ה למנויו** "שנמנו בדמי לקיחתו".

(כד) **רש"י** ד"ה **בכל העיר**, בתוה"ד, ומדלא קבע בהו מחיצה שמע מינה בכל העיר נאכלין. והא דלא אמרינן ד"והבאתם שמה" היינו לבית המקדש שמביאים להקריבו שם, משום דיש לומר דכיון דהאי קרא קאי נמי אמעשר שני שהבאתו רק לירושלים, הכי נמי יש לפרש אכולהו].

(כה) **תוס'** ד"ה **ונאכלין**, בתוה"ד, ותימה גדול לפירושו דהא כתיבי נמי התם חטאות ואשמות דבעו קלעים. לכאורה קושייתם צריכה ביאור, דאין הכי נמי חטאת ואשם בעו קלעים כדילפינן **לעיל** (נה:), מכל מקום בהני דלא קבע בהו מחיצה להחמיר, נקטינן דהוי מחיצת העיר].

(כו) **בא"ד**, אמאי לא בעי בכור ומעשר מחיצה כיון דכתיב בהו לפני ה' כמו שחיטה וכו'. **ובשיטה מקובצת** (באות ט, בסופו) תירץ, דשאני שחיטה דכתיב בה "אוהל מועד", ואם כן לפני ה' דקאמר היינו העורה, אבל הכא לא כתיב "אוהל מועד".

דף נז ע"א

(א) **תוס'** ד"ה **למה לי**, **סביב בעולה איצטריך וכו'**. **השפת אמת** כתב, דבלאו הכי אין למעט מכח יתורא דעולה, דאדרבא יש לומר דלהכי כתב רחמנא בגופיה, כדי שנוכל ללמוד ממנו לבכור, ואי הוה יליף עולה מחטאת במה מצינו, לא היה יכול לחזור וללמד בהיקש.

(ב) **בא"ד**, איצטריך לכדאמר לעיל יכול יזרקנו זריקה אחת וכו'. תמה **השפת אמת**, הא עלה גופה אנו דנים, דנוכל ללמוד בעולה דלא סגי במתנה אחת מחטאת, ולכך הוי שני כתובים, ומשום הכי לא ילפינן מיניהו לבכור. ואין לומר דאי הוה ילפינן מחטאת היינו מצריכים ארבע מתנות על ארבע קרנות, דהא בעולה כתיב "יסוד", וכדאמרינן **לעיל** (נג:) דמינה ידעינן שאין בעולה ארבע מתנות.

(ג) **בא"ד**, סביב דחטאת קאמר למה לי דארבע קרנות כתיב ביה. **ובשיטה מקובצת** (אות מ) ביאר, דאם אינו ענין לחטאת תנהו ענין לעולה, והווי שני כתובים בעולה. **והשפת אמת** תמה, הא לדברי התוס' אינו ענין לשני כתובין, אלא הוי סתם יתורא דלא איצטריך כלל. [ושני כתובין היינו כשנכתב בשני ענינים ובכל חד אינו מיותר מצד עצמו, אלא משום דמצי למילף מאידך].

(יג) תוס' ד"ה ואיבעית אימא, בתוה"ד, וצריך לזוהר אמצה משום דקאמר רבא וכו'. משמעות דברייהם דלרבי עקיבא אפשר לאכול המצה לאחר חצות. וכן מצינו שהרמב"ם לא הזכיר שצריך לאכול מצה קודם חצות, והיינו משום שפסק (בפ"ח מקרבן פסח ה"טו) כרבי עקיבא. אבל הרא"ש בפסחים (פרק י, סימן לח) כתב, דאפשר דאף רבי עקיבא מודה, דמשום להרחיק מן העברה באיסור דאורייתא, בעינן לאכול קודם חצות. (ומאי דנקט רבא "לרבי אלעזר בן עזריה", משום דמיירי לענין דיעבד אם אכל אחר חצות, דדוקא לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא). [ומשמע שהסתפק הרא"ש אי גזרינן להרחיק מן העבירה במצה שאמנם חיוב אכילתה מדאורייתא, אבל אם יאכלנה אחר זמנו אינו עובר באיסור בקום ועשה, ומשום הכי שמא לא דמי לקרבנות דגזרינן. ולדברי הגרע"א שהובא באות י, תליא בפלוגתא דרבנן גמליאל ורבנן בברכות (ב). אי גזרו בקריאת שמע. (א.ג.)]

(יד) בא"ד, שם. בתוס' במגילה (כא). ד"ה לאתווי כתבו, דאפילו מצה של אפיקומן יש להזוהר לאוכלה קודם חצות. והוסיפו דמצה בזמן הזה דאורייתא. [ומשמע דסברי כדעת רש"י והרשב"ם בפסחים (ק"ט): ד"ה אין, דבמצת האפיקומן מקיימין חובת מצה. אמנם הרא"ש בפסחים (פרק י סימן לד) פליג עלייהו, ונקט דמצת האפיקומן אינה עיקר חובת המצה, אלא נאכלת "זכר לפסח". ומכל מקום הביא שם (בסימן לח) דרבינו תם היה נוהר לאכול האפיקומן לפני חצות. וכן השלחן ערוך (בסימן תעו, סעיף א) פסק דזוהר לאכול האפיקומן קודם חצות, אף דפסק דאכילת האפיקומן אינו אלא זכר לפסח (כמו שכתב בבאיור הגר"א שם). ניש לעיין אי טעמייהו משום דאף בדרבנן מחמירין כדעת רבי אלעזר בן עזריה, או דאף לרבי עקיבא, כיון דהפסח נאכל מדרבנן רק עד חצות, צריך לאכול האפיקומן שהוא זכר לפסח, בזמן שהיה נאכל הפסח כתקנת חכמים. אבל מה שכתב הרא"ש מעיקרא דאפשר דרבי עקיבא מודה דגזרו באיסור דאורייתא, ולא יועיל לגבי האפיקומן שאינו אלא מדרבנן לשיטת הרא"ש. ואין לומר דכוונת הרא"ש להאי טעמא שכתבנו דרבי עקיבא מודה שגזרו לגבי הפסח עצמו שהוא מדאורייתא, וממילא הוא הדין לאפיקומן שהוא זכר לפסח. דאם כן אמאי כתב אפ"ש דמודה רבי עקיבא, הא בודאי מודה לגבי פסח כמפורש במתניתין לעיל (גד): וברכות (ב). אלא ודאי דכוונתו לגבי אכילת מצה של חובה. (א.ג.)].

פרק קדשי קדשים

דף נח ע"א

(א) מתני', רבי יוסי אומר כאילו נשחטו בצפון וכו'. ובמכילתא (סוף פרשת יתרו) פליגי תנאי בזה, דאיכא מאן דמפרש הא דכתיב "זבחת עליו" היינו כנגדו, אבל המזבח עצמו לא הוכשר לשחיטה, ויליף לה מדכתיב "ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח", הבשר והדם בראש המזבח, ואין שחיטה בראש המזבח. וכן כתב רש"י בפירוש התורה (שמות כ, כא).

(ב) מתני', כאילו נשחטו בצפון. עיין בחזון איש שכתב להוכיח שאף לענין קבלה חשיב מזבח כצפון, מהא דלעיל (מח). ילפינן דבעי קבלה בצפון משחיטה, ואי מכשרינן הכא שחיטה הוא הדין קבלה. ועיין שם שהאר"ק תוס' ד"ה קדשי קדשים, מדאורייתא שוחטים לכתחילה וכו' שמא תרביץ גללים. בספר קדשי דוד הקשה, דאם כן הוה לגמי לפרש האי טעמא. ולכך פירש, דאף מדאורייתא אין שוחט שם לכתחילה, כיון דכתיב "על ירך המזבח" (וכדאמרין בגמ' מהו דתימא בעינן על ירך וליכא קא משמע לן), אלא דמכח קרא ד"זבחת עליו" ילפינן להכשיר בדיעבד. [ולדבריו, בקדשים קלים דלא כתיב בהו ירך המזבח, לכאורה שרי אף לכתחילה]. וכן כתב במאורות הגר"א על המשניות (פרק ט משנה ד), דאפשר דמדאורייתא אין לשחוט על המזבח משום דכתיב על "ירך המזבח", והא דכתיב "זבחת עליו" (דמשמע לכתחילה) היינו בדלקמן (נט). בזמן שהוא שלם. והמצפה איתן הביא בשם המכילתא למעט שחיטה על גבי המזבח, וכיון שלא שנה הכתוב

דילפינן בהיקש, דאי חאו הכי לא הייתי מקיים "וכן יעשה". והחך נתן כתב, דלכך כיוון רבינו חננאל שהביאו התוס' כאן. והצאנן קדשים כתב, דלכך כיוונו התוס' בסוה"ד, דאית דגרסי "חוץ ופנים בחד זימנא גמר". אבל הפנים מאירות כתב דכוונת הר"ח והיש ספרים, דכיון דעיקר ההזאות דלמטה ודלמעלה מפורשות בפר ובשעיר, ולא ילפינן מהקישא אלא מנין ההזאות, וכיון דילפינן חוץ מפנים לעיקר ההזאות דלמעלה ודלמטה דכתיבי בכל חד וחד, מהני לילף בחדא זימנא נמי פירוש מנין ההזאות.

(ט) גמ', מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות. הקשה הצ"ח בברכות (ט). דהא מכת בכורות היתה ברגע חצות ממש, ואם כן מהיכי תיתי למילף מינה סוף זמן אכילה, דילמא אתי למימר דתחילת זמן אכילה מחצות. ותיריך, דרבי אלעזר בן עזריה סבירא ליה כדרשה דרבי אלעזר בברכות (ט). דדריש מקרא ד"כבא השמש" כבא השמש אתה אוכל, ואם כן על כרחך דהילפותא דחצות היינו לסוף זמנו. והמעדני יו"ט בברכות (ברא"ש פרק א סימן ט, א) תריך, דהרי ניתן הפסח לישראל במצרים כדי שעל ידי קיום המצוה לא יתן המשחית לבא אל בתייהם לנגוף, ועל כרחך קיימו המצוה קודם מכת בכורות ולא לאחריה. ועוד, דהסברא נותנת שצויה להם לאכול בעת אכילה, ואינה לאחר חצות.

(י) גמ', ולהרחיק מן העברה. פירש רש"י לעיל (נג). ד"ה עד חצות להרחיק מעברת כרת. [דהיינו שמא יאכלנו לאחר שיהיה נותר]. וכן פירש רש"י בברכות (ב). בד"ה כדי, שאסרום באכילה קודם זמן כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת. וכתב בתוס' הגרע"א ברכות (פ"א מ"א), דמה שפירש רש"י כן, ולא פירש משום שמא לא יאכל בזמנו ויעבור בלא תותירו. היינו אליבא דרבנן גמליאל במתניתין דברכות (שם) דקריאת שמע מצותה כל הלילה, ולא גזרו בה, ומכל מקום משמע דמורה באכילת קדשים דגזרו. ועל כרחך החילוק, דגזרו דוקא היכא שיש חשש שיעבור בקום עשה, והיינו שיאכל לאחר הזמן, אבל משום שיעבור בשב ואל תעשה לא גזרו. ובתוס' אנשי שם (שם) ביאר, דרש"י הוצרך להאי טעמא, כדי לבאר אמאי אסרום באכילה בדיעבד אחר חצות, מה שאין כן בקריאת שמע אף רבנן דגזרי, מודו דבדיעבד קורא אחר חצות, והיינו משום דקדשים שאני דאיכא חשש שמא יאכל לאחר שיהיו נותר.

(יא) גמ', דילמא דרבנן וכו' אם כן מאי אלא עד חצות. ביארו התוס' בפסחים (קכ): ד"ה אמר, דאם אינו אלא מדרבנן, לא אסרום באכילה אחר חצות בדיעבד, אלא שעבר על דברי חכמים שאמרו לאכול לפני חצות. ולהכי בשאר קדשים קתני נאכלין "עד חצות" ולא קתני "אין נאכלין אלא עד חצות", והכי נמי הוה ליה למיתני לגבי פסח אם אינו אלא מדרבנן. אבל רש"י בברכות (ב). ד"ה כדי כתב, שאסרום באכילה לאחר חצות. וכן כתב הרשב"ם בפסחים (קכ): ד"ה רבי אלעזר. וכן הוכיח השאגת אריה (בסימן ד) מדברי הרמב"ם (בפ"י ממעשה הקרבנות ה"ח), דכתב דכדי להרחיק את האדם מן העבירה אמרו חכמים שאינן נאכלים אלא עד חצות, ומשמע, דאחר חצות אין לאכול. ולפי זה ביאר השאגת אריה, דהוכחת הגמ' מדקתני אינו נאכל אלא עד חצות, אינה ממשמעות הלשון, אלא מדשינה לשונו משאר זבחים, על כרחך משום דהתם מדרבנן והכא מדאורייתא.

(יב) תוס' ד"ה להרחיק, בתוה"ד, דניכר הוא מתי שקיעת החמה אבל בלילה אינו ניכר. בתוס' הגרע"א ברכות (פ"א מ"א) הקשה, דהא תינח לרבנן גמליאל דסבר התם דלא גזרו בקריאת שמע, וגזרו דוקא בנותר שמא לא ירגיש שעבר עלות השחר, ולהכי בנאכלין לשני ימים אין לחוש שמא יאכל לאחר הזמן, דירגיש שעברה השקיעה. אבל לדעת רבנן דגזרו אף בקריאת שמע, ומשום דחיישינן שלא יעשה לפני סוף הזמן [אף שאינה עבירה בקום עשה], אם כן הכי נמי בנאכלין לשני ימים ניחוש שמא לא יאכל לפני סוף הזמן. [דבפשטות אז אין היכר, דעדיין לא שקעה החמה, ולא שייך חילוק התוס']. ותיריך, דאף קודם השקיעה יש היכר שרואה שהחמה נוטה לשקוע, ויזדרז לאכול, מה שאין כן בנאכלין בלילה אינו מרגיש שקרב זמן עלות השחר.

אינו מעבב, אבל לכתחילה לא.

ג) **גמ'**, רבי יוסי אומר כולו לעולה וכו'. כתב השיטה מקובצת (אות ה), דהא דאיצטריך קרא להכשיר כולו לעולה, אף דבאמת סבר דכוליה מזבח בצפון, משום דסלקא דעתך למיפסליה משום שאין זה על ירך. וכן כתב בפירוש הר"ש על תורת כהנים (דיבורא דנדבה פרשתא ה, ט). והפנים מאירות כתב, דסלקא דעתך דגנאי למזבח שישחט עליו. ובספר מים קדושים כתב, דהא חזינן דאיצטריך לרבות שלמים אף דכשרים בכל מקום, ואמרינן בסמוך דכיון דלא דחיק ליה בעזרה לא הוה מכשרינן בראש המזבח, וחזינן דמסברא הוה אמינא דראש המזבח גרע טפי. [ואם כן קשה לביאור השיטה מקובצת מאי סלקא דעתך בסמוך דשלמים לא יוכשר בראש המזבח, דהא בשלמים לא כתיב ירך, כדאיתא לעיל (כו.)]. [ועוד יש לומר, דהשתא הדרינן מסברא קמייתא דסלקא דעתיה דרבי זירא דראש המזבח דינו כמקומו בעזרה, ולא חשיב כגוף העזרה ולהכי בעינן קרא בין לעולה ובין לשלמים. אבל לפי זה קשה אמאי אמר רבי יוחנן "ומאי כאילו", הא ודאי ניחא דאינו ממש צפון. ושמא באמת רבי יוחנן לא אמר כן, אלא דהגמ' ביארה כן לסלקא דעתך דהמזבח כריצפה ממש. ולפי זה יבואר דברי רש"י ד"ה הכי גרסינן]. ועיין באות הבאה.

ד) **רש"י ד"ה הכי גרסינן כולו לעולה, בתוה"ד**, דקדושת צפון עליו מגזירת הכתוב. הקשה בספר זרע יצחק, כיון דאליבא דאמת סבר רבי יוסי מזבח כולו בצפון, אמאי הוה גזירת הכתוב. ותיירך, דגזירת הכתוב דמהני אף דלא הוה ירך. [וכדברי השיטה מקובצת שהובאו באות הקודמת]. [ומה שהזכיר רש"י דהגזירת הכתוב לגבי קדושת צפון, היינו משום דדין ירך נאמר לגבי צפון] ועיין באות הקודמת. והמשאת המלך כתב, דאף דהמזבח היה בצפון, מכל מקום אינו מדין תורה, אלא שעשו כן על פי נביא, וכיון דמעיקר דין תורה היה יכול להיות אף בדרום, אתי קרא למימר דקדושת צפון עליו מגזירת הכתוב בין יהיה בצפון בין יהיה בדרום. עיין שם באריכות.

ה) **בא"ד**, שהשלמים כשרים אף בצפון מקל וחומר. הקשה הפנים מאירות, הא אפילו אי שלמים אינן כשרים בצפון יש לומר דכשרים במזבח, כדחזינן לרבי יוסי ברבי יהודה דמכשר מחציו ולצפון לעולה, אף שאינו בצפון, וכמו שהוכיחו התוס' בד"ה כולו, דמדאיצטריך קרא להכשיר שלמים בצפון, על כרחך לא תליא הא בהא. וכתב, דרש"י נקט קושטא דמילתא, דהא אמרינן דאיצטריך קרא לרבות שלמים היינו משום דלא דחיק ליה דוכתא, ואם כן על כרחך כבר ידעינן דשלמים כשרים בכל דוכתא ואף בצפון. ועיין באות הבאה.

ו) **נתוס' ד"ה כולו, בתוה"ד**, איצטריך לן לעיל קרא להכשיר צפון וכו' כי היכי דמכשר רבי יוסי ברבי יהודה מחציו ולצפון לעולה וכו'. לכאורה נראה, דדברי התוס' דוקא למאן דדריש לעיל (נה:): מקרא להכשיר שלמים בצפון, ופירש רש"י שם בד"ה וחד להכשיר צפון, דלדידיה אין לתלות קדושה בצפון יותר מבדרום, אלא קביעת מקום בעלמא הוא, ושפיר הוכיחו התוס' מדמכשיר רבי יוסי ברבי יהודה עולה במזבח, חזינן דבראש המזבח אינו תלוי באותו קביעות מקום שבקרקע, וגזרת הכתוב היא. אבל לתנא קמא דפליג התם, ויליף בקל וחומר להכשיר צפון בשלמים, ולדידיה איכא מעלה בצפון ולכן הוקבע לקדשי קדשים, ליכא ראייה מדמכשיר רבי יוסי ברבי יהודה במזבח לעולה, דהתם היינו טעמא משום דבראש המזבח איכא קדושה כקדושת צפון, אבל אינו טעם שיוכשרו שם שלמים יותר מבצפון. ונראה דלהאי מאן דאמר לא הקשו התוס' כלל, דשמא אין הכי נמי לא איצטריך קל וחומר. ובהכי ניחא נמי הערת הפנים מאירות על רש"י ד"ה הכי גרסינן שהובא באות הקודמת. [(א.ג.)].

ז) **גמ'**, אבל שלמים וכו' אימא לא קמשמע לן. כתב בספר מעין גנים, דלפי זה הוה ליה למינקט במתניתין נמי קדשים קלים, דאית בהו נמי רבותא. והא דנקט קדשי קדשים, משום רבי יוסי ברבי יהודה, דלדידיה ליכא רבותא בקדשים קלים.

ח) **גמ'**, גופא אמר רב אסי וכו' שאם שחטן בקרקע כנגדו פסולות. הקשה העולת שלמה, מנא ליה לרבי יוחנן, דסבר רבי יוסי ברבי יהודה דמזבח בדרום קאי. ותיירך, דלעיל (כ.) אמר רבי יוסי ברבי יהודה איזהו צפון מקיר מזבח צפוני, דשמע, דדוקא מקיר המזבח והלאה הוה צפון, אבל מקום המזבח אינו בצפון.

ט) **גמ'** לא צריכא דבצריה בצורי, הקשה השפת אמת, פשיטא דבהאי גוונא ליכא ביה דין צפון, דהא מעיקרא לא היה לו דין צפון, וכי משום שבצר למזבח יהפך לצפון. ותיירך, דבאמת מילתא דפשיטא הוא, אלא דרבי יוחנן אתי למימר דלא נטעה כסלקא דעתיה דרבי זירא, דרבי יוסי ורבי יוסי ברבי יהודה פליגי אי כל המזבח בצפון, דלרבי יוסי ברבי יהודה מחצה בצפון, ואם כן אי בצרי, כנגדו נמי הוה צפון. ולפי זה יישב מדוע לא הביא הרמב"ם לדינא דכנגדו בקרקע פסיל, דכיון דכבר ביאר מה הוא צפון, מילתא דפשיטא הוא.

י) **גמ'**, דבצריה בצורי. כתב בהגהות היעב"ץ, דצריך לומר שקיצרו גם לארכו וגם לרחבו, שיהיה מרובע קטן יותר, דאם קיצרו רק מרוח אחת, אינו מרובע, ואמרינן לקמן (סב.) דריבוע מעבב. [אמנם לקמן מבואר שם דאריך וקטין שפיר מיקרי "רבוע", וממעטינן ליה מדכתיב "סביב"].

יא) **רש"י ד"ה מאי**, הא ליכא לפרושי כנגדן ברצפה למזרח ולמערב וכו' אבל משוך מכנגד המזבח לא. צריך ביאור, בשלמא לצדדים שאינם כנגד המזבח אלא באלכסון, ניחא דלא הוה ירך, אבל למזרחו ומערבו ממש אמאי לא הוה ירך. אמנם למאי דנתבאר לקמן (סב:) דירך המזבח הוה כמו צד רגליו, והוא דוקא צפון שהוא כנגד צד הכבש שהוא פני המזבח, אתי שפיר דמזרח ומערב לא מיקרו ירך. אמנם רבי יהודה דנקט שם דרשה אחריתי אפשר דפליג ומפרש דכל צד מיקרי ירך. והשיטה מקובצת (באות ב) בשם מהר"ם ביאר דדעת רבי יוסי ברבי יהודה כהאי מאן דאמר דדוקא צד צפוני מיקרי ירך. ולפי זה ניחא. [(א.ג.)].

יב) **רש"י ד"ה באומד, בתוה"ד**, בראש המזבח שהוא חלק. ביאר הרש"ש, דכיון שהוא חלק, קשה לחתות ממנו, וצריך חמש סאין כדי לחתות סאה. ואין צריך להגהת הצאן קדשים שהגיה "שהיה לוקח".

דף נח ע"ב

יג) **תוס' ד"ה רבי יוסי, בסוה"ד**, ולא דמי להא דדייקינן בפרק קמא דיומא וכו'. ביאר הצאן קדשים, דהתם בעינן למימר דסתמא דמדות רבי יהודה, ומשמע דכל סתמא דמדות אליביה אזלא, ולהכי מקשה דאשכחן סתמא דמדות דלא כוותיה. ועיין עולת שלמה.

יד) **גמ'**, אילימא שירים בהדיא כתיב בהו וכו'. הקשה הפנים מאירות, דילמא אשמועינן רבי יוסי דצריך ליתן דוקא כנגד הפתח, ולא מהאי גיסא ומהאי גיסא של יסוד מערבי, וכדאשכחן במערכה דבעינן דוקא כנגד הפתח ממש. ותיירך, דהא פשיטא דבעי לכתחילה כנגד הפתח ממש, משום אין מעבירין על המצוות, ואף דלא מהני האי סברא לומר על איזה יסוד בעינן, וכמו שכתבו התוס' לעיל (נא.) ד"ה אשר, מכל מקום אחר ידיעינן איזה יסוד, יש ליתן לכתחילה כנגד הפתח משום דפגע ביה ברישא. והמראה כהן תמה עליו, דאם כן היה לרמב"ם להזכיר דבעינן לכתחילה שפיכת שירים כנגד הפתח. וגם מדדחו התוס' (שם) האי גירסא דההוא דפגע ברישא, מוכח דסברי דלא ילפינן מהאי סברא מידי. ומשום הכי כתב, דפשיטא דכיון דלא כתיב התם לפני ה' לא בעי כנגד הפתח אפילו לכתחילה. אמנם משמעות דברי רש"י בד"ה אלא שכתב, דבזיכי לבונה צריכים לינתן כנגד הפתח, דגמרי משירים הפנימיים. דאף שירים בעו כנגד הפתח. [ולכאורה צריך עיון אמאי סתים תנא דמתניתין היה נותן על יסוד מערבי, ולא קתני כנגד הפתח. [(א.ג.)].

טו) **גמ'**, אילימא גחלים של יום הכיפורים בהדיא כתיב בהו וכו'. הקשה הפנים מאירות, דילמא אתי לאשמעינן דבעי כנגד הפתח ממש. ותיירך, דזה פשוט משום אין מעבירין, ונגד הפתח הוא מצוה מן המובחר, דפשיטא דקרא

הכי משמע.

(טז) גמ', ומאי קסבר וכו' לאו משום דקסבר כוליה מזבח בצפון קאי. הקשו הפנים מאירות והצאן קדשים, דילמא קסבר רובא דמזבח בצפון, וארבע אמות דרומיות אינן כנגד הפתח, ולכך צריך להרחיק ארבע אמות כדי שיהיה כנגד הפתח. ותירצו, דאין לנו לבדות מחלוקת רביעית, כיון דלא אשכחן אלא שלש מחלוקות בהא מילתא, או כולו בצפון, או כולו בדרום, או באמצע, וכמו שכתבו התוס' ביומא (יז). ד"ה רובא.

(יז) תוס' ד"ה הא מני, בסוה"ד, ושמא סבר לה כרבי מאיר. הקשה הגרע"א בגליון הש"ס, הא רבי יוסי סבירא ליה דמזבח בצפון, וסבר דאין נכנסין. והרש"ש והשלום רב תמהו, דהרי קושית התוס' דוקא למאן דאמר אין מזבח בצפון, דלמאן דאמר בצפון, ודאי לא היה הכיור בין האולם ולמזבח (כדאמרין בסמוך) אלא מצד המזבח ולשם שרי ליכנס למי שאינו רחוק ידיים ורגלים. ובחידושי הגרע"א הקשה, כיון דסבר רבי יוסי דאין נכנסין לשם, נוכיח מהא גופא דסבר רבי יוסי דכוליה מזבח בצפון, דאם לא כן איך נכנסו שם לרחיצה. [ואפשר שבגליון הש"ס יש טעות סופר וכוונתו לקושיא זו]. ועיין אור החמה.

דף נט ע"א

(א) גמ' מזבח בפתח אוהל מועד ולא כיור. הקשה השפת אמת, הא מן המזבח לאולם היו י"ב מעלות, ובודאי הכיור לא היה גבוה יותר מג' או ד' אמות, ואם כן הכיור לא הפסיק לפתח, שהיה גבוה מהרצפה יותר משבעה אמות. וכתב דנראה לו, דהכיור גם כן היה על מעלה עליונה משום דצריך להיות בין אוהל מועד למזבח, ולמטה לא מיקרי בין אוהל מועד ושפיר הוה הפסק [ובהגהה שם כתב לעיין בתוס' יו"ט ביומא (פ"ג מ"י) דפשיטא ליה שהכיור היה למטה ברצפה].

(ב) גמ', היכן היה נותנו בין האולם ולמזבח משוך קימעה כלפי הדרום. דקדק העולה שלמה, דמדקתני "בין האולם ולמזבח", משמע שלא היה כנגד פתח ההיכל כלל. והא דלא סגי שיהיה לדרום המזבח וכנגד פתח ההיכל, משום דמקרא ד"ואת מזבח העולה שם פתח" ילפינן דלא זו בלבד שלא יהיה הפסק בין הפתח למזבח (כרש"י ד"ה מתוך), אלא ילפינן שלא יהיה שום דבר כנגד הפתח בשום צד, אלא המזבח בלבד. והא דשרי כנגד פתח האולם, או משום דסבר דאולם והיכל לאו חדא קדושה, או דבאמת לא היה כנגד פתח האולם אלא כנגד כותל האולם. אמנם בשיטה מקובצת (באות ח בסופו) כתב, ד"משוך קימעה" משמע סמוך ממש. וכן כתב בפירוש הרא"ש על מדות (פרק ג משנה ו), שמיד שכלה המזבח נתן את הכיור. ולפי זה הא דקתני בין אולם ולמזבח, לאו למימרא שלא היה כנגד פתח ההיכל, אלא דכיון דהאולם היה סמוך יותר למזבח, נקט בין האולם למזבח. (א.ג.א.).

(ג) גמ', אמר קרא צנונה שיהא צפון פנוי מכלים. הקשה השיטה מקובצת (אות ז), אם כן, אמאי איצטרך למילף מקרא ד"ואת מזבח העולה שם פתח וגו'" דלא היה הכיור כנגד המזבח ממש, דהא בלאו הכי אי אפשר שיהיה כנגד המזבח ממש, כיון דסבר דמזבח כולו בצפון, ובעינן שיהיה צפון פנוי מכלים. ותירץ, דאי לאו האי קרא היה אפשר להעמידו בין ההיכל למזבח בתוך חלל פתח האולם דלא מיקרי צפון, כדאמר לעיל (כ). דאפילו בית החליפות לא מיקרי צפון. לכך מייתי קרא ד"את מזבח העולה וגו'" דבעינן שלא יהא כיור מפסיק בין מזבח לפתח אוהל מועד. ונלכאורה קשה, דאכתי אפשר ליתנו באולם מצפוניו של פתח ההיכל, ולא יפסיק בין הפתח למזבח, למאן דאמר אין קדושת אולם כהיכל. (א.ל.). ועיין בשפת אמת שתירץ, דאם רק מקצת כיור היה בצפון לית לן בה וחשיב שהצפון פנוי מכלים. ועיין לקמן אות ה. והמשאת המלך יישב, לפי מה שביאר לעיל (נח. אות ד), דמדאורייתא לא הוקבע מקום למזבח וכשר בכל מקום, ורק מדין הכל בכתב דינו להיות בכל פעם כמו שימסר על ידי הנביא, ולעולם יתכן שימסר על פי נביא להעמיד מזבח במקום אחר, ואף בדרום לרבי יוסי. והשתא מיושב

דבעינן קרא דולא כיור בפתח אוהל מועד, כיון שאין מוכרח שאותו מקום יהיה צפון. עוד ביאר, דלפי מה דכתב המשך חכמה (ריש פרשת כי תשא), דהתורה לא קבעה מקום לכיור, אלא מקום הקידוש, דאם יקדש בכלי שרת נמי בעי לקדש במקום שקבעה תורה לכיור, אפשר לומר, דאם יקדש בכלי שרת בין המזבח לפתח נמי לא יוכשר, לפי שנאמר ולא כיור בפתח שאין זה מקום קידוש, ואם כן לא קשיא, דמדין צפון פנוי לא ידעינן למקום הקידוש כיון שהקידוש מכלי שרת ארעי הוא, ובפרט לדברי הגרי"ז (שהובאו באות ה), והלכך בעינן לקרא לילף מקום הקידוש.

(ד) [רש"י ד"ה דמאי קסבר, שלא קיים את המקרא שכתב בין אוהל מועד ובין המזבח. ולכאורה צריך ביאור, דבאוהל מועד שבמדבר היה הפתח כנגד כל רחבו, אם כן לא שייך שם כל השקלא וטריא דהכא, דאי אפשר שיהיה כנגד אוהל מועד ולא יהיה כנגד הפתח, ובעל כרחך אי אפשר לפרש קרא כפשוטו, ולכאורה המקרא נאמר בעיקר כלפי אוהל מועד שבמדבר. (א.ג.א.).]

(ה) [רש"י ד"ה לוקמיה מכותל, בתוה"ד, דהיינו בין פתח האולם ולמזבח וכו' שפתח האולם עורך על של היכל. מבואר בדבריו דאיכא קפידא ליתנו בדוקא כנגד פתח האולם ולא כנגד כותלי האולם, וצריך לומר משום דאם יתנו כנגד האולם, חשיבי כתלי האולם הפסק בין ההיכל ולמזבח. ולכאורה קשה, דרש"י בד"ה ואי נמי קסבר כתב, דאכתי יש לו מקום י"א אמה לתתו שם, וחזינן דיכול ליתנו אף כנגד כתלי האולם].

(ו) תוס' ד"ה פנוי, בתוה"ד, ואף על פי שהיו שם ננסין וקלונסות וכו'. והמשאת המלך תירץ בשם הגרי"ז, דהעיקר נתמעט מכלים שיש להם דין להעמידם שם, ושהם מכלי המקדש שהוקבע להם מקום, אבל לא נתחייב מזה לא להעמיד שם דברים שאינם מעיקר הבנין וכליו. עוד כתב, דלדברי התוס' דכל דבר ואפילו ננסין וקלונסאות, הרי מקצת הכלי לא עדיף מהן, ומהיכא תיתי דיוכשר, וכי מדין מיעוטא בתר רובא איכא למידן עלה. אבל לדברי השפת אמת (שהובא באות ב), היינו כדברי הגרי"ז, דדין פנוי מכלים היינו דווקא דברים שהוקבעו מכלי המקדש, ולהכי אמר דמקצת כלי ומיעוטו לית לן בה.

(ז) תוס' ד"ה שיהא, צריך לדקדק במתני' דמדות וכו'. עיין בשיטה מקובצת (אות ח) ביאור הקושיא והתירוץ.

(ח) גמ', אמר רב מזבח שנפגם וכו' כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. פירש רש"י בחולין (יז): ד"ה מזבח, דמהאי קרא נפקא לן דפגימה פוסלת המזבח, דעליו משמע בשבילו, כלומר שהוא בחוקתו. ועוד פירש רש"י שם (יח). ד"ה באבנא, דפגימה כל דהו פוסלת באבנים מדכתיב אבנים שלמות. [אבל כשנפגם במקום הסיד לא נפקא מהאי קרא, ולהכי לא פסלה פגימה שם, אלא בשיעור טפח או כזית ולא בכל דהו]. והרשב"א (שם) כתב בשם תוס', דילפינן פגימה בסיד מפגימה באבנים, ובאבנים כתיב אבנים שלמות. ומקרא ד"זובחת עליו" לא ילפינן עיקר פסול המזבח בפגימה כרש"י, אלא איצטרך לפסול הזבחים שעבר ושחטן כשהוא חסר. אי נמי, דפגימה בסיד ידעינן דפסלה משום דאינו מרובע וריבוע מעכב במזבח, כדאיתא לקמן (סב). וכן כתבו התוס' בסוכה (מט). ד"ה שכל, דפסול פגימה במקום סיד היינו משום שאינו מרובע. והפנים מאירות נקט, דעיקר פסול המזבח ידעינן מכח אבנים שלמות [וכרשב"א בפירושו הראשון], וביאר, דלא איצטרך קרא לפסול אם נפגם אחר השחיטה, דהא נראה ונדהא, אלא איצטרך להיכא דהיה פגום בשעת השחיטה, דכיון דהוי דחוי מעיקרו ובידו לתקנו אין לפסלו משום דיחוי. והחזון איש הוסיף, דמהכא חזינן, דאף בדם אמרינן "דיחוי מעיקרא אינו דיחוי", ולא רק בבעלי חיים.

(ט) רש"י ד"ה שנשחטו, בעזרה. כתב הצאן קדשים, דרש"י סבר, דעל כרחך רב סבירא ליה, דלעולם אין שוחטין על המזבח, כדאמר "וכי עליו אתה זובח" [ולא כתירוץ התוס' בד"ה וכן], ולהכי פירש שנשחטו בעזרה. והפנים מאירות כתב, דרש"י כתב כן לרבותא, דלא מיבעיא אם נשחטו על המזבח פסולין, אלא אפילו אם נשחטו בעזרה. וכעין זה כתב החק נתן, דבשחט על

בדברי רבי יוסי, דשלמה הקטיר בגבעון, במזבח של משה. ואי מהאי טעמא
 מה התחדש בזמן שלמה שפסלוהו יותר משילה ונוב וגבעון. (א.ג.א.).

טז) גמ', שם. הקשה החק נתן, דפירושו של רבי יוסי ניחא בקרא דמלכים
 דמייתנין לעיל (בעמוד א), אבל בקרא דרברי הימים (ב, ז, ז) כתיב "ויקדש
 שלמה את תוך החצר וגו' כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה לא יכול
 להכיל את העולה" ואיך אפשר לפרש דקאי על מזבח הנחושת של משה.

יז) גמ', מזבח שעשה משה גדול היה, הקשה בטהרת הקודש הא אצל משה
 היו כולם עולות שכל הבהמה נקטרת, ואילו אצל שלמה היו גם שלמים
 שמעלים רק את אימוריהם, ואם כן עדיין של שלמה גדול הוה. ותיירך,
 דבשלמים ילפינן לקמן (פט.) מ"והקריבו" דאסור לערב האברים של זה בזה,

ואילו בעולות שרי לערב איבריהן ומשום הכי עדיין בעי שלמה יותר מקום
 יח) גמ', ונאמר להלן רבוע. כתב המצפה איתן, דצריך לומר דחשיב "גילוי
 מילתא בעלמא", דאי לאו הכי תיקשי, דלא ילפינן דברי תורה מדברי קבלה.
 וכעין זה איתא בבבא קמא (ב.). נויש לבאר עוד דמיקרי גילוי מילתא, משום
 שאין בזה לימוד הלכה לדין, אלא לידע איך היה צורת המזבח בזמן משה.
 (א.ג.א.).

יט) רש"י ד"ה אף כאן, בסוה"ד, ובחונכתו כתיב בקר עשרים ושנים אלף וכו'.
 כתב בהגהות יעב"ץ, דאף דבהאי קרא כתיב "זבח השלמים", דאין מקטירין
 בו אלא אמורין, (ובגבעון העלה עולות שהן כליל, ותופסות הרבה יותר),
 צריך לומר דגם העולות נכללו בחשבון האי קרא, כדמוכח בקרא דבתריה
 "כי עשה שם את העולה וגו'".

כ) רש"י ד"ה מה משכן, צריך קלעים לחצר סביביו וכו'. החק נתן תמה טובא
 בדברי רש"י, דמנא לן דקלעי החצר היו גבוהים עשרה, ואף שהמשכן עשר,
 מנלן שצריך להקיפו לפי גבהו. ועוד, מהו ההיקף שצריך למזבח, הא לא
 מצינו שהיו לו קלעים בפני עצמו. הלכך כתב, דאי לאו דמיסתפינא אמינא
 דצריך למחוק ברש"י תיבות "קלעים לחצר", וצריך לומר "מה משכן צריך
 סביביו מוקף וכו'", דהיינו שהמשכן עצמו מחופה ביריעות מכל צדדיו, והיקף
 זה הוא עשר אמות כאורך הקרשים, אף מזבח צריך היקף בגובה עשר אמות,
 ומינה ילפינן דהקלעים גובהן עשר אמות. אמנם התוס' בד"ה מה משכן
 פירשו, דהילפותא לגבי גובה המזבח עצמו.

כא) תוס' ד"ה ואומר, בתוה"ד, והא מוכח בקרא בהדיא דברחבה מיירי.
 והצאן קדשים תמה על דבריהם, דהא רבי יוסי מייתי קרא אחרינא דפרשת
 ויקהל (שמות לח יד), והתם מוכח דמיירי בגובהה כמו שכתבו התוס'
 בערובין (ב): ד"ה ואיבעית, והפסוק שהביאו תוס' הוא בפרשת תרומה
 (שמות כו יח).

דף ס ע"א

א) רש"י ד"ה ולרבי יהודה, בתוה"ד, והוא עצמו שלש אמות נמצא ראשו
 למעלה מן הקלעים. כתב בספר ראש המזבח, דמשמע דנקט רש"י, דגובה
 אדם הוא שלש אמות עם הראש, והכא כיון שהקלעים חמש והוא בגובה
 שש, מיתחזי ראשו. והיינו כדעת הרשב"ם בבבא בתרא (ק): ד"ה והכוכין.
 ולפי זה ניחא הא דמשנינן עבודה דבידו לא מיתחזי. אבל לשיטת התוס'
 (שם) ד"ה והכוכין, דגובה אדם הוא שלש אמות חוץ מהראש, קשה, אמאי
 עבודה דבידו לא מיתחזי. נויש לומר, דהמזבח היה שלש אמות עם הקרנות,
 ומקום המערכה היה פחות, וכדאשכחנא לעיל (נט): דגבהו פי שנים בארכו,
 והיינו עם הקרנות, כרש"י ד"ה משפת סובב. ורש"י סבירא ליה דאליבא דרבי
 יהודה היה שלש אמות בלא הקרנות, כמו שכתב כאן "דהא גבהו שלש"
 וקאי על מקום המערכה. ואפשר דלעולם מודה שהיה שלש אמות עם
 הקרנות, אלא דסבירא ליה דאליבא דרבי יהודה הקרנות לא היו גבוהות
 אמה, דלא מסתבר שיהיו הקרנות שליש מכל גובה המזבח, ונמצא דגובה
 מקום המערכה היה כמעט שלש אמות, והוא מה שכתב "דהא גבהו שלש".
 (א.ג.א.).

המזבח, לא איצטריך קרא, כיון דכשהוא פגום אינו קרוי מזבח, מדין "אבנים
 שלמות". [אמנם ברש"י בחולין שהובא באות ז חזינן דאיצטריך למילף עיקר
 פסול פגימה במקום סיד].

י) גמ', שכל הקדשים שנשחטו שם פסולין. כתבו התוס' ד"ה עד (הנמשך
 לעמוד ב), דדוקא בזבחים מיירי, אבל מנחות כשרות אף בליכא מזבח.
 והגרע"א בגליון הש"ס (מכתב יד) ציין לרש"י במנחות (ה): ד"ה פגימת
 המזבח, שכתב, דפוסל אף במנחה. ועיין באות הבאה.

יא) גמ', מודה רב בדמים. כתבו התוס' לקמן (ס): ד"ה מאי (בנמשך לדף
 סא.), דאמורים הוו כקטורת דכשרים להקטיר במקומו. ובחידושים המיוחסים
 להרשב"א מנחות (ה): פליג עליהו, ומפרש דהא דאמרינן "מודה רב בדמים",
 היינו במזבח של דמים, והוא הדין דאין מקטירין אמורין במקומו. ובזבח
 תורה הוכיח מדברי רש"י בד"ה מזבח הפנימי, שכתב "וקא סלקא דעתך
 דהוא הדין לחיצון", דלמסקנא בחיצון אינו כשר כלל אף להקטרת אמורין.
 והוסיף, דהכי מסתברא, דהא לקמן (ס) אמרינן דמזבח שנפגם אין אוכלין
 בגינו כלום, ולא מסתבר דאכילת מזבח יהא קיל יותר מאכילת אדם. והחזון
 איש (סימן יז, ס"ק ב) תמה, דאם כן מאי מדמינן למילתיה דרבא אליבא דרבי
 יהודה, דהתם אתי לחלק בין דם לאימורים. וכתב, דאין כונת רש"י
 דלמסקנא אין מקטירין במזבח החיצון, ומה שכתב "וקא סלקא דעתך דהוא
 הדין לחיצון", היינו משום דבשלמא למסקנא ניחא הא דנקט רב קטורת,
 משום דבחיצון לא משכחת לה כל כך שיקטירו במקומו, דהא בעינן מזבח
 בשביל הדם, ומשכחת לה רק בנעקר בין וריקה להקטרה, ולהכי נקט רב
 בפשיטות קטורת בפנימי. אבל לפי הסלקא דעתך דאף זורקין במקומו של
 חיצון, באמת הווי רב מצי למינקט חיצון, ונקט חז מייניהו והא הדין לחיצון,
 ולא דוקא הוא. ומה שכתב רש"י במנחות (ה): ד"ה פגימת, דפגימת המזבח
 פוסל במנחה, יש לומר משום דקומץ דמי לדם, שהוא המתיר, ולהכי אין
 הקטרתו כהקטרת אימורין.

יב) תוס' ד"ה עד (בנמשך לעמוד ב), אמאי קאמר רב יוחנן דהמעלה בזמן
 הזה בחוץ חייב, הא אינו ראוי לפתח אוהל מועד, ותיירצו דאיירי לענין
 קטורת, אי נמי לענין מנחה. אמנם הרמב"ם (פי"ט ממעשה הקרבנות הט"ו)
 כתב, מי ששחט קדשים בזמן הזה והעלם חוץ לעזרה חייב, מפני שהוא ראוי
 ליקרב בפנים, שהרי מותר להקריב אף על פי שאין בית. ובמשנה למלך (שם)
 העיר לדברי התוס' הכא, ועיין בקרן אורה ובמקדש דוד (פכ"ז) מה שכתבו
 ליישב.

יג) בא"ר, וההיא דפרק קמא דעבודה זרה יש להקשות בקדשי בדק הבית
 וכו'. ביאר המלאכת יו"ט, דאף דכבר הוכיחו דהתם מיירי בקדשי מזבח, מכל
 מקום בברייתא דקתני "ואם הקדיש והחרים בהמה תיעקר", חזינן דבדק
 הבית נמי תיעקר, דהא החרים ודאי לבדק הבית הוא.

יד) תוס' ד"ה הא אזקינן להו, (הגרפס בעמוד ב) בסוה"ד, הוראת שעה
 היתה. כתב המצפה איתן, דהוצרכו לכך לשיטתם ביומא (סה): ד"ה משום,
 דפסול זקן בשנים מדאורייתא. אמנם המשנה למלך (פ"ב מאיסורי מזבח ה"ו)
 כתב בדעת הרמב"ם, דליכא פסול בוקן בשנים מדאורייתא, אלא כשהוא
 רותת מחמת זקנה, ובהמות אלו לא נעשו רותתו, כמבואר במדרש רבה
 (פרשת נשא פ"ב, יב, יח) שלא הזקינן. וניחא מה שהקריבום.

דף נט ע"ב

**טו) גמ', אלא מהו קטן מהכיל כאדם האומר לחברו פלוני ננס הוא ופסול
 לעבודה,** פירש רש"י בד"ה אלא, דבא לפסול מזבח הנחושת לעולם. והטהרת
 הקודש ביאר הטעם, משום דכתיב "מזבח אבנים", ולקמן (סא): דרשינן דקאי
 אבית עולמים, דהיינו דבעינן מזבח אבנים דוקא, ומשום הכי נפסל מזבח
 הנחושת. ונלכאורה צריך עיון, דהתם דרשינן לה נמי לענין שילה ונוב
 וגבעון, ואפילו הכי אמרינן התם דלא נסתלקה האש של שמים לגמרי
 ממזבח הנחושת בזמן שילה ונוב וגבעון, עד זמן שלמה. וכן מפורש כאן

מן המובחר, אבל מעיקרא דמקשינן הא איתעבידא מצוותיה, לא מצי לשנויי דמכל מקום זורק שוב כדי לקיים מצוה מן המובחר, דלאחר שנעשית מצוותו ונתכפר לא שייך עוד זריקה לקיים מצוה מן המובחר, כמבואר בתוס' לעיל (כו): ד"ה ואי.

(ט) גמי, שם. הקשה החזון איש, מה שייך למימר "מצוה מן המובחר", הא עיקר המצוה הוא ליתן על היסוד, ועוד אמאי לא מקשה נמי שיתן תחילת המתנות על הרצפה. ותירץ, דכיון דהכא מעורב דם התמצית שאסור להעלותו על המזבח, סלקא דעתא דגמי דעדיף לשופכו על הרצפה, ועלה קאמר דמכל מקום עדיף על היסוד, וכיון דיש צד להעדיף רצפה קרי ליה "מצוה מן המובחר". ועיין באות הבאה.

(ז) תוס' ד"ה מודה, תימה וכו' והא קרן וריבוע ויסוד מעכבין. כתב המצפה איתן, דקושייתם צריכה עיון, דאף אם מכשיר רבי יהודה ברצפה, מכל מקום בעינן שיהיה שם מזבח כשר כדינו, וכמו שכתבו התוס' גופייהו לעיל (נט).

ד"ה עד (הנמשך לעמוד ב), דאף דמכשר רבי יהודה ברצפה, היינו בשעה שהמזבח כשר ולא פגום. וכן תירץ בספר מראה כהן. והחזון איש (סימן ז ס"ק א) ביאר עוד, דבשעה שהמזבח כשר, גם הרצפה נחשבת לחלק ממנו, וכאילו יש למזבח שתי יסודות, ושתייהן בכלל מזבח. והעולת שלמה דחק דכוונתם להקשות דבעינן זריקה כנגד היסוד, וזה ודאי לא מתקיים ברצפה. וציין לתוס' לעיל (נא): בסוף ד"ה תן. [נמבואר בדבריהם שם, דהרצפה עצמה חשיבא כיסוד, לפום סברא דהשתא דרבי יהודה מיירי אף בדמיים]. ובשיטה מקובצת (אות ג) כתב, דהוה מצי לשנויי הכי גבי "כוס היה ממלא", דלהכי לא מהני על גבי הרצפה, משום דבעי יסוד. [והא דהוצרך רבא לחדש דמודה רבי יהודה בדמים, היינו לומר דאפילו בדיעבד לא מהניא זריקה שלא במקומה, דמהניא לענין כפרה כלעיל (כו)]. ובאבי עזרי (מהדורא תניינא פ"ב מפסדה"מ) תירץ קושייתם, על פי מה שביאר שכל דין "יסוד רבוע וקרן" הוא דוקא כשדין הזריקה הוא על המזבח, אבל אם יש לרצפה קדושה בה לא נאמר דבעיא הא יסוד. דהיינו שדין יסוד הוא דין "במזבח" ולא "בזריקה".

(יא) גמי, מזבח שנפגם אין אוכלין בגינו שירי מנחה. כתב השיטה מקובצת (בעמוד ב, אות ה, בסופו) בשם הר"מ, דדוקא בזמן הפגימה אין אוכלין, אבל לאחר שתקנהו אוכלין אף מה שהיה קודם. וכן משמעות דברי הרמב"ם (בפ"ג מפסולי המוקדשין הכ"ה) שכתב, אין אוכלין קדשים והמזבח פגום וכו' עד שיבנה. [נמבואר דכל האיסור רק לזמן הפגימה]. וכן דעת התוס' בבבא מציעא (נג): ד"ה לא, דדוקא בזבחים שעושיין בהם עבודות פסלינן לעיל (נט). לגמרי דאין חזרין ונראין, אבל בשר זבח לאחר העבודה או שיירי מנחה, חזרין ונראין. אמנם התוס' לקמן (סא): ד"ה ולאחר וד"ה אף על פי (לפי מה שהבינו דבריהם הגר"ע בגליון הש"ס לקמן סא. ובזבח תודה) כתבו, דלחם הפנים המסולק מהשלחן, נפסל כשנפגם המזבח, ושוב אינו חזור ונראה לאכילה.

(יב) גמי, קדשי קדשים מנלן תלמוד לומר קדש קדשים. ופירש רש"י בד"ה קדש קדשים, בגזירה שווה, וכן פירשו התוס'. ולכאורה קשה, מנא ילפינן לזבחי שלמי ציבור, דלא כתיב בהו קדש קדשים. ואף דהוקשו לחטאת ולעולה כדלעיל (נב), הא מיבעיא לן לעיל (נ). אי דבר הלמד בגזירה שווה חוזר ומלמד בהיקש. (א.ג.) אמנם יש לומר, דכל היכא דמיבעיא לן ולא איפשר, המסקנה היא דילפינן, דמהיכא תיתי דלא לילף.

(יג) גמי, שם. והרש"ש ביאר דהילפותא מדכתיב "כי קדש קדשים הוא", דמשמעותו שטעם הפסול משום שהוא "קדש קדשים", ואם כן הוא הדין לכל קדשי הקדשים, ועל פי זה נתישבה קושיית התוס' ד"ה אתיא וכו' [וכן מה שהקשינו באות הקודמת]. והמצפה איתן תירץ קושיית התוס' על פי מה שכתבו התוס' בשבת (קלא): דמילתא דאתיא בבמה הצד חדא מתרתי טרח וכתב לה בקרא. אמנם בחק נתן ביאר קושיית התוס', דנילף הקל וחומר ממעשר, כל שאין צריך מזבח אינו נאכל קדשי קדשים דצריכי למזבח לא כל שכן, ולפי זה תירוצו לא אתי שפיר.

(ב) [רש"י ד"ה בשלמא, בתוה"ד, לשם מזבח וקדושתה בשיירי מנחה ובשיר כדאמרינן בשבועות. צריך ביאור, דבשבועות (יד). קתני לה לגבי קידוש העזרה וירושלים דבעינן קרבן ושיר, אבל לגבי קדושת מזבח לא מצינו דבעינן סדר קידוש. ועוד דבגמרא שם (טו). מבואר דבעינן שיירי מנחה לגבי קידוש העזרה משום שהוא דבר שאם יוצא ממנו נפסל, וזה לא שייך לגבי קדושת מזבח. (א.ג.) ואולי יש לומר, דכוונת רש"י, דלא היה קידוש מיוחד לרצפה מדין מזבח, אלא דהוסיפו כוונת קידוש למזבח בעת שנתקדשה העזרה בכלל, ועיין מה שכתבנו לקמן באות ד' על פי דברי הטהרת הקודש].

(ג) גמי, אלא לרבי יוסי מאי קידש. ורש"י בשבת (יט): ד"ה בית המוקד כתב, דמהאי קרא דקידש המלך תוך החצר, ילפינן להא דאמרינן לעיל (כד). דריצפה מקודשת ככלי שרת ולהכי בעינן שלא יהא חציצה בין העובד לרצפה, ולכאורה סותר למאי דאמרינן הכא דהאי קידש היינו להקטיר שם או להעמיד שם המזבח (א.ג.). ועיין מה שכתבנו באות הקודמת, ולכאורה יש לומר הכי נמי הכא.

(ד) גמי, מאי קידש להעמיד בה מזבח. ופירש רש"י בר"ה ומשני, לשם עזרה להעמיד בו מזבח. כתב בספר תוספת קדושה, דאין לפרש דקידשו סתם לשם עזרה, שיהא ראוי לשחיטה ולאכילת קדשי קדשים ושאר דברים, כיון דבסיפא דקרא כתיב כי מזבח הנחושת אשר לפני ה' קטן מהכיל וכו', ומשמע דהאי קידוש היה משום המזבח. ועוד, דדוד קידש העזרה לענין עיקר קדושתה, כדאמרינן לעיל (כד), ולהכי צריך לומר דשלמה קידש עוד קדושה, לענין המזבח. אמנם הרמב"ם (בפ"ו מבית הבחירה הי"ד) כתב, דהמקדש התקדש על ידי שלמה. וכתב הרדב"ז, דאף דאמרינן לעיל (כד). דדוד קידש, מכל מקום כיון ששלמה בנאו, הוה כאילו קידשו. אי נמי, דדוד קידש רק המקום ושלמה קידש הבנין. והטהרת הקדש לעיל (כג). כתב, דדוד קידש הרצפה, ושלמה קידש האויר. [ולפי זה, מאי דאמרינן קידש להעמיד בה מזבח, לאו דוקא לגבי האי מילתא, אלא כל קדושת האויר היתה על ידי שלמה].

(ה) גמי, ואין דנין כלי מבנין. כתב התוס' יו"ט בכלים (פי"ז משנה ז) דהמזבח הוה בנין משום שהיה מחובר לקרקע בסיד וכו' כמפורש בריש פרק ג' דמדות. [ובמשנה דמדות לא נמצא, ונראה דכוונתו לדברי הרע"ב שם, שהביא הברייתא דלעיל (נד). דמביאים אבנים וסיד וקוניא וכו'. דעל ידי כך נתחבר ממילא לקרקע].

(ו) גמי, ואי סלקא דעתך וכו' כולה עזרה מיקדשא הא איתעבידא ליה מצוותיה. הקשה החזון איש (סימן ז, ס"ק א), דאם כן תיקשי ליה אפילו אי רצפה לא מיקדשא, דהא הדם נוגע בכבש וביסוד, ובהכי איתעבידא מצוותיה, לפי סברת המקשן דהוה זריקה. ותירץ, דהשתא נמי ידע דבעינן זריקה מכח אדם, אלא דסבר דמה שנשפך הדם מידו מיקרי זריקה מכחו, אבל הדם שמגיע למזבח, אינו מגיע מיד משפיכתו אלא על ידי שנגרר על הרצפה, והא פשיטא דלא מיקרי זריקה מכחו.

(ז) גמי, ודלמא משום דקסבר שפיכה מכח האדם בעינן. כתב החזון איש (בסימן כב ס"ק ז), דהרשב"א בתורת הבית (בית א שער א) נסתפק בגוונא דנפלה סכין מחיקו בלא כונה, אי הוה שחיטה כשרה בחולין, או דהוה כמו נפלה מאליה דפסולה משום שאינו כח גברא. ואי נימא דבכהאי גוונא לא הוה כח גברא, ניחא בפשיטות הא דפסלינן הכא זריקה באופן שנשפך מידו בלא כונה. אבל להאי גיסא דחשיב כח גברא ובחולין כשר, צריך לבאר, דהא דפסלינן הכא הזריקה, היינו משום מתעסק בקדשים דפסול, ויהיה מוכח מכאן דפסול מתעסק אינו רק בשחיטה, אלא אף בשאר עבודות, ואף על גב דקרא דילפינן לפסול מתעסק לעיל (מו). מיירי בשחיטה. (ועיין שם שהאריך בנידון זה דמתעסק בשאר עבודות). [אמנם לשון הגמי "שפיכה מכח האדם בעינן" לכאורה משמע יותר כצד הראשון, וצריך עיון (א.ג.)].

(ח) גמי, ודלמא משום דבעינן מצוה מן המובחר. כתב התוספת קדושה, דדוקא השתא דמקשינן ונשפיק אדוכותיה, שייך האי תירוצא דבעינן מצוה

דף ס ע"ב

(יד גמ', יכול יעלה אדם מעשר שני. ופירש רש"י בד"ה יכול, דקסבר קדושת הארץ לא בטלה. ובחידושי הרמב"ן במכות (יט). כתב בחד פירושא, דאף אי מעשר בזמן הזה מדרבנן, מכל מקום תקנו כעין דאורייתא.

(טו גמ', והכא במאי עסקינן בבכור שנזרק דמו וכו'. הקשו התוס' במכות (יט). ד"ה ואי, דאכתי קשיא הא דקתני ביכורים יוכיחו, דמגלן דביכורים לא מיתאכלי בגוונא שהונחו אצל המזבח ואחר כך חרב. ותירצו, דהא דקתני ביכורים יוכיחו, מיירי בביכורים שעדיין לא הובאו לבית עד אחר חורבן. ובאמת לא שייך לדמות כלל מעשר לביכורים אלו, שהטעם שאינן נאכלים משום שצריכים הנחה, אלא דבלאו הכי במסקנא לא ילפינן מביכורים.

(טז גמ', דם ובשר חדא מילתא היא. הקשה בשלום רב אם כן, היאך הוכיחה הגמ' לעיל (נא). דילפינן בנין אב מבנין אב מהא דילפינן לן בדם מלן באימורים ואינהו מבשר, הא דם ובשר חדא מילתא הוא.

(יז גמ' אידי ואידי בקדשים קלים. כתב החזו"ן איש שהפסול הוא משום דיחוי כמו שאמרו התוס' לקמן (סא): ולא משום יוצא, דהא כשרים אף במחנה ישראל, ומחנה ישראל קיים אף בשעת סילוק מסעות.

(יח תוס' ד"ה מאי, בתוה"ד, אפילו קסבר לא קדשה הני מילי קדושת הבית אבל קדושת הארץ לא בטלה. ובחידושי הרמב"ן במכות (יט). ביאר, דדוקא קדושת המקדש בטלה משום דבאו בה פריצים וחללוהו. והיינו כשיטתו במלחמות ה' בעבודה זרה (כד. בדפי הרי"ף) ד"באו בה פריצים" הוא גזירת הכתוב שיצא המקדש לחולין על ידי הנכרים. אבל הבעל המאור (שם בעמוד ב) נקט, דהא "דבאו בה פריצים וחללוהו" היינו מדין מעילה, ודוקא לגבי הקדשות דבני מעילה נינהו, מהני שיצאו לחולין, אבל בקרקע דאין בה מעילה לא שייך.

(יט) גב"ד, אבל חומות ירושלים קיימות ולא בטלה קדושתה. מה שנקטו שהחומות קיימות, היינו משום דאמרינן בבבא מציעא (גג): דבנפלו מחיצות דירושלים, בטלה קדושתה. והיינו למאן דאמר לא קדשה לעתיד לבא, כמו שכתב הראב"ד בהשגות (בפ"ו מבית הבחירה הי"ד).

(כ) בא"ד, דהא ירושלים לא נתקדשה אלא בשביל הבית. וכעין זה כתב הרמב"ם (בפ"ו מבית הבחירה ה"ז), שהטעם דקדושת המקדש וירושלים קדשי לעתיד לבא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשימותי את מקדשיכם וכו' אף על פי ששוממים בקדושתן הן עומדים. [וחזו"ן דקדושת ירושלים מחמת השכינה שבמקדש].

(כא) בא"ד (בנמשך לדף סא.), וילפינן אכילת מעשר מאכילת בכור וכו'. כתב בפנים מאירות, דלפירושם עולה, דאף בזמן הבית, בזמן שנפגם המזבח, אין אוכלין מעשר שני. וכתב, שהוא דוחק, דלא אישתמיט חד תנא לאשמעינן חידוש זה.

(כב) בא"ד, אלמא איתקש בההוא קרא להקטרת חלב וכו' מקטירין קטורת במקומו והוא הדין אמורין. הקשו המרומי שדה והשפת אמת, דכמו דמקשינן בשר לדם, כך נקיש חלב לדם, ונימא שאין מקטירין אמורים בלא מזבח. וכתבו, דבאמת כן משמע בדברי הרמב"ם (בפ"ג ממעשה הקרבנות ה"ב), שלא הביא האי דינא דמקטירין במקומו, אלא לגבי קטורת. ובספר דרכי יוסף תירץ, דהא דלא מקשינן חלבו לדמו, דכיון דקרי לה קרא הקטרה, מסתבר לאקושי הקטרה זו להקטרת הקטורת. ועיין לעיל (נט). אות י.

(כג) בא"ד, אבל אי קדשה לא נדחו דיכול לבנות מזבח במקומו. תמה בשו"ת בית יצחק, מה אכפת לן כמה שיכול לבנות מזבח, הא בשעת השחיטה אינו ראוי לפתח אוהל מועד, וכדמצינו לענין שחיטה בחוץ קודם פתיחת דלתות ההיכל, וכמו שהקשו התוס' לעיל (נט). ד"ה עד. ותירץ השלום רב, דפתיחת דלתות ההיכל גריעי מבנין מזבח דבידו לבנות, מה שאין כן פתיחת הדלתות שמסורה ביד הלויים, הלכך לא חשיב בידו.

(כד) רש"י ד"ה קדשים נפסלים, בתוה"ד, מפני סילוק המזבח הוא מדקתני

וזבין ומצורעין וכו'. הקשה הטהרת הקודש, אמאי הוצרך רש"י לבאר טעם הפסול בקדשי קדשים, הא יהיה הטעם בפסול קדשי קדשים מה שיהיה, מכל מקום תקשי מקדשים קלים, דקתני באידך שנאכלין בשני מקומות, ואף שנסתלק המזבח. וכמו שפירשו התוס' ד"ה קדשים נפסלים. ותירץ, דכיון דהוצרך רבי ירמיה להביא ברייתא קמייתא, ולא סגי ליה לאקשווי מהא דתניא אידך דקתני בה דקדשים נאכלין אף בשעת הסילוק. על כרחך צריך לומר, דלא קשיא והיינו משום דמצינו לפרש הא "דנאכלין בשני מקומות", היינו במקום הראשון קודם שנסעו, וגם אחר הנסיעה כשהקימו את המשכן, ואשמועינן דליכא דיחוי כיון דאינו מידי דהקרבה. אבל השתא דקתני בברייתא קמייתא דקדשי קדשים נפסלין, ומשמע דנפסלין לגמרי, ופסולן משום פגימת המזבח כמו שהוכיח רש"י, ומהא דחזו"ן דאמרינן דיחוי אף לענין זה, ואם כן קשיא מדתניא אידך, דאי אפשר לתרץ דמיירי לאחר שחזרו וחזרו. [נאמנם עיין לעיל אות י מה שהבאנו דעצם מה שנדחה רק לענין אכילה אינו מוסכם אליבא דכולי עלמא דהווי דחוי לפסול, ועל כן יש לומר דכוונת רש"י דהוצרך רבי ירמיה לכך, דלא נימא דאף בשעת המסעות חשיב דאיכא מזבח, וכדכתבו התוס' לקמן (סא): ד"ה אף על פי בסוה"ד].

(כה) בא"ד, ולא זב למחנה לויים נושאי הארון. כתב בחידושי מרן רי"ז הלוי על התורה (על הפסוק ונסע אוהל מועד במדבר פ"ב יז), דכוונת רש"י שלא הזכיר כאן מסע בני גרשון ובני מררי (ודלא כאבן עזרא), דדוקא מקום בני קהת שהיו נושאי הארון חשיב כמחנה לוייה אף בשעת נסיעתו, אבל מקום נסיעת בני גרשון ובני מררי שהלכו בפני עצמן כמפורש בפר' בהעלותך (במדבר י, יז), לא היה נחשב מחנה לוייה בשעת נסיעתו, והיינו משום, דהאי פרשה לא איירא בסדר הנסיעה, אלא בסדר המחנות. אבל בפרשת בהעלותך דברה התורה לענין סדר הנסיעה הלכך הזכיר שם. [ולכאורה דבריו צריכים עיון, דאי תדייק היטב בשיטת רש"י תמצא שפירש לפי שיטת הירושלמי שהביא בפרשת בהעלותך, שהיו נוסעים כתיבה. וכמו שכתב בפ"ב פס' ט' ובהמשך הדברים בפס' יז. ואם כן היו בני גרשון ומררי נמי בתוך המחנות, ועיין בלבוש האורה אקרא דבהעלותך איך ביאר שיטת רש"י שם. ועיין באות הבאה ובאות כב].

(כו) בא"ד, לאו משום דמיפסלי ביוצא דהא אוהל מועד חשיב ליה. ובתוס' (הנדפס בדף סא). ד"ה קדשים חלקו על רש"י, וסברי דבשעת מסעות אין קרוי מחנה שכינה קיים לגבי קדשי קדשים. ובחידושי מרן רי"ז הלוי על התורה (פר' במדבר המובא באות הקודמת) הביא ראיה לשיטת רש"י, מברייתא דמלאכת המשכן וזה לשונה, נמצאו שני דגלים מלפניהם וכו' ומחנה לוייה ומחנה שכינה באמצע. וחזו"ן דהיה שם "מחנה שכינה" בשעת המסעות. ועיין באות הבאה.

(כז) [שם, ולכאורה לפי מה שבארנו לעיל אות כ' יש לבאר שיטת רש"י, דמחנה בני קהת נשאי המקדש היו בגדר "מחנה שכינה" ומחנה בני גרשון ומררי היו בגדר "מחנה לוייה" ושניהם היו מוקפים במחנה ישראל. דהא לשיטתו בעינן גם לענין קדושת מחנה לוייה ומחנה ישראל מחנה שכינה, וכמו שהבינו התוס' לקמן (סא). ד"ה קדשים שיטתו. ועיין נמי ברש"י מנחות (צה). ד"ה במסודר שכתב בתוה"ד, ומ"מ בתוך מחנה הלויים הוא שנושאין אותן עמהן עם המשכן ודגלי מחנה ישראל סביב להם. (הנה מצינו שוב דדייק רש"י שנסעו כתיבה עיין לעיל אות כ) ואיך נהלום דבריו. הא נשאי המשכן היו בני גרשון ומררי. וכתב מפורש דלחם הפנים שהוא משא בני קהת היה עמהם במחנה אחד. ובעינן למימר, דלמד דלחם הפנים היה נישא במחנה הלויים אך בחלק מחנה שכינה בתוך מחנם. ולפי זה מה שכתב רש"י דנשתלחו זבים ממחנה הלויים נשאי הארון לא אתא למעוטי מחנה בני גרשון ומררי וכמו שכתב הגרי"י, אלא כיוון שלא היתה מחיצה בין מחנה לוייה שהיו בו נושאי המשכן, לנושאי המקדש, היו הללו משתלחים ממילא ממחנה שכינה דהיינו מחנה הלויים נשאי הארון].

דף סא ע"א

א) גמ', הא רבי ישמעאל הא רבנן. פירשו התוס' בד"ה הא, דהיינו תנאי דפליגי ארבי ישמעאל בתמורה (כא). ודרשי לקרא בענין אחר. והקשה המצפה איתן, דהתם פליגי לענין קרא דמקיש בכור למעשר, אבל לגבי בכור גופיה אמאי לא מקשי בשרו לדמו, ונילף דלא יאכלו קדשים קלים בסילוק המזבח. הלכך פירש, דרבנן סברי כרבי עקיבא דלעיל (נו). דמאי דכתיב בהאי קרא ו"בשרם יהיה לך" היינו בין תם ובין בעל מום, ולהכי לא שייך להקיש בשר לדם, דהא מיירי נמי בבעל מום דודאי אינו תלוי במזבח. ורבי ישמעאל לשיטתו שם, דסבר ד"ובשרם" מיירי בתם, ושפיר שייך לאקושי לדמו.

ב) תוס' ד"ה קודם, בתוה"ד, דשאר קדשים נמי פסולים בפנים קודם פתיחת דלתות ההיכל. והתוס' ביומא (כט). ד"ה אלא כתבו, דלא מיפסל אלא בשחיטה כדכתיב "ושחטו", אבל במליקה וקמיצה, לא. וכן דעת התוס' במנחות (מט). ד"ה תלמוד לומר (בנמשך לעמוד ב).

ג) גמ', ואיבעית אימא הא והא בקדשי קדשים. כתב בשיטה מקובצת לעיל (ס: אות ו), דמוקמינן דוקא בקדשי קדשים ולא בקדשים קלים, משום דסבירא לן השתא דקדשים קלים נאכלים אף בלא מזבח, ודלא כאביי. ובזבח תודה הקשה, אמאי פסק הרמב"ם (בפ"ג מפסולי המוקדשין הכ"ה) כאביי, הא סתמא דגמ' הכא דלא כוותיה. וכתב, דאפשר לדחוק, דכוונת הגמ' דמיירי אף בקדשי קדשים. ולאפוקי מדסבירא לן מעיקרא דברייתא בתרייתא מיירי דוקא בקדשים קלים. והפנים מאירות כתב, דלהכי לא מוקמינן לתרוייהו בקדשים קלים, דאם כן אין חידוש בהא דתנאי דנאכלין בשני מקומות, כיון דמיירי באיכא מזבח, ודוקא אי מיירי בקדשי קדשים קמשמע לן דלא מיפסלי ביוצא, וכדאמרין (בסמוך בעמוד ב), אבל אי מיירי בקדשים קלים, כבר ידעינן דלא הוי יוצא מדקתני דזבים ומצורעים משתלחים, דחוינן דקדושת מחנה ישראל קיימת אף בשעת המסעות.

ד) תוס' ד"ה קודם שיעמידו המשכן, בתוה"ד, דהא בהיקישא דזאת התורה נילף משלמים. במצפה איתן תירץ על פי מה שכתבו התוס' לעיל (ג) בד"ה אפ, דבדבר דלא שייך בכל הקרבנות שהוזכרו בפסוק לא אמרינן להאי היקישא, והכי נמי הא כתיב בהאי קרא נמי מנחה, דליתא בה פסול דפתיחת דלתות ואם כן לענין פתיחת דלתות לא הקישא ד"וזאת התורה".

דף סא ע"ב

ה) גמ', מהו דתימא אופסיל להו ביוצא וכו' ואימא הכי נמי וכו'. ביאר בשיטה מקובצת (אות א) בשם תוס' מהר"פ, דלפירוש התוס' בד"ה ולאחר, דמיירי בקלעים קיימים, צריך לפרש, דסלקא דעתין דיפסל ביוצא משום דהקלעים נעשו מחמת אוהל מועד שבתוכן, וכיון שנסתלק אוהל מועד בטלה קדושת הקלעים. וקמשמע לן, אף על פי שנסע, אוהל מועד הוא, היינו הקלעים, כיון שלא נסתלקו. ודהיינו דלא בעינן "משכן" כדי לקבוע על מקום המזבח המוקף קלעים שם "אוהל מועד", ולכאורה יש לומר שהארון גם היה בתוך הקלעים, אף שנתפרקו הקרשים, ואף שכבר נשארו בני קהת כיון דלא גרע מהא דילפינן דאף בשעת המסעות אוהל מועד הוא. אמנם מרש"י במגילה (י). ד"ה קלעים, נראה שסיפיקו קלעים אף דליכא היכל כדי לקבוע על מקום המזבח שם "פתח אוהל מועד", ואף דליכא ארון דהרי במקדש שני לא היה ארון. ועיין שם בגמ' (וכן פירש רש"י שם) דהיינו לפי ההווה אימא דסבר רבי אליעזר דקדושה ראשונה לא קדשה, דלמסקנה לא בעינן קלעים וסגי בהא דהמקום קדוש כדי לקבוע עליו שם "פתח אוהל מועד", ואולי יש לומר דהיינו משום דבהקמת הקלעים סביב למזבח נתקדש המקום מחמת קידוש מקום המזבח, ובמקדש שני בהא, אבל במשכן שבמדבר שלא היתה "קדושת מקום" נתקדש מחמת הארון דוקא.

ו) תוס' ד"ה לאחר שיפרקו, בתוה"ד, ואם תאמר ובמנחות אמאי תלי טעמא ביוצא וכו' תיפוק ליה משום פגימת המזבח. הקשה הצאנן קדשים, הא התוס' (בעמוד א) בד"ה קדשים כתבו, דאפילו לא סילקו המזבח, אלא הקלעים

לחוד, מיפסיל ביוצא, ואם כן שפיר בעינן לטעמא דיוצא, בכהאי גוונא שהמזבח במקומו. ותירץ, דהתם קתני נפסל במסעות, ומשמע דמיירי בשעת נסיעה ממש, ואף המזבח אינו במקומו.

ז) תוס' ד"ה אף על פי, בסוה"ד, אפילו בשעת שנשארו בכתף מזבח הוא. הקשה הטהרת הקדש, הא כל מצוות המזבח למלא אותו באדמה כשמקיימים אותו לאחר שרוקנו אותו בשעת המסעות, ואם כן באותה שעה אין עליו שם מזבח כלל, וגם לעיל אתוס' ד"ה ולאחר שיפרקו ביאר לפי סברתו זו את דבריהם עיין שם. ורצה ליישב, דבמכילתא אקרא ד"מזבח אדמה" דריש רבי ישמעאל כדבסמוך שלא יבנהו על גבי כיפין, ואיסי בן עקיבא דריש ליה למלאותו אדמה, ואם כן לדעת רבי ישמעאל ליכא להאי דינא והתוס' למדו דשיטת הגמ' דפרק שתי הלחם אליבא דידיה. אבל דחה הדברים, משום דמשמעות הגמ' בכל מקום דלא פליגי, אלא דתנא קמא הוסיף לדרוש מהאי קרא נמי שלא יבנהו על גבי כיפין, ועוד דאם כן לא יתיישבו דברי התוס' בד"ה הקודם לפי מה שביאר דבריהם שם. ונלכאורה דבריו צרכים עיין, דמהיכי תיתי לומר דאי בעינן למלאותו אדמה כשנתרוקן ממנה בטל מעליו שם מזבח, דיש לומר דהווי מזבח אף ללא אדמה, והא דבעינן אדמה היינו להביאו למצב שיהיה ראוי להשתמש בו. תדע, דכתב השיטה מקובצת באות ו', דבעת המסעות היה אש התמיד על שפתו, (דהא לא היה אפשר לעמוד באמצעיתו כיון שנתרוקן) וחוינן שמזבח שנתרוקן עדין שם מזבח עליו [ועוד דאי כדבריו היו צרכים למשוך את המזבח בכל פעם שמעמידין אותו דהא נהיה כלי חדש (א.ג.)].

ח) גמ', מזבח של שילה של אבנים היה דתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו'. ופירש רש"י בד"ה הוא דאמר, דמדברי רבי אליעזר בן יעקב אין הכרח שבאמת היה של אבנים, אלא דהוכשר בשל אבנים. וכתב המרומי שדה, דהא דכתיב (שמות כ, כא) "ואם מזבח אבנים תעשה לך", אפשר לפרשו בלשון רשות, ורב הונא קמשמע לן דמתפרש בלשון חובה, וכדפירש רש"י בפירוש התורה (שם) בשם המכילתא. (ומדברי רבי אליעזר בן יעקב מייתי דקרא קאי אשילה). והזבח תודה הקשה, דבמכילתא (שם) מסיים בהדיא דאין חובה לעשות דוקא מאבנים, והא דאמרו דהוי חובה, על כרחך קאי על עיקר מצות בניית המזבח. ותירץ, דאפשר דבמכילתא הן מימרות דתרי תנאי, ובהכי פליגי, דמאן דאמר חובה, סבר דאיכא חובה באבנים דוקא, וכוותיה אזלינן הכא, והא דמסיים דאין חובה באבנים, הוא תנא אחר דפליג עליה.

ט) גמ', הוא דאמר כרבי נתן. פירש רש"י בד"ה הוא דאמר, דרב הונא אמר כרבי נתן. וביאר החק נתן, דהאי דאמר רבי נתן של נחושת היה, אינו נחושת של משה (דאם כן ליכא פלוגתא כלל, ואמאי אמרינן הוא דאמר כרבי נתן), אלא נחושת אחר היה, שעשו ממנו דפוס ומילאו אבנים. ובשיטה מקובצת (אות ו) כתב, וכמו כן במדבר נמי היו ממלאין אותו וכו'. וכתב בספר חמדת דניאל, דמשמע דמפרש דבאמת היה המזבח של משה, ולפי זה ליכא פלוגתא כלל בין התנאים.

י) גמ', שהוא אטום בארמה. הרש"ש מגיה כאדמה, והביא שכן איתא ברע"ב במדות (פ"ג מ"א).

יא) גמ', ולבסוף סבור שתיה כאכילה. הקשה השפת אמת, וכי בבית ראשון עשו שלא כהוגן ח"ו. ותירץ, דכיון דבבית ראשון היתה אש של שמים אכלה נמי לנסכים והוי שפיר שתיה כאכילה, הלכך דוקא בבית שני שלא היתה הוצרכו לשייתין.

יב) גמ', שלא יבננו לא ע"ג כיפין וכו'. הקשה המשנה למולך (פ"א מבית הבחירה ה"ג) הא דתנן במס' פרה (פ"ג מ"ג) שהר הבית והעזרה היו בנויין על גבי כיפין משום קבר התהום, וליכא למימר דסגי שיהא מחובר לאדמה, ותחתיה שרי שיהא כיפין, דבסוגיא דלעיל (נח). איתא להדיא דפסול. ותירץ, דתחת המזבח לא היה חלול, והוכיח כן מהירושלמי, עיין בדבריו.

תוס' ד"ה ארבע אמות. בסוה"ד, א"נ לפי שהיה עתיד להיות בלא יסוד בבית

המהרש"א (בחינושי אגדות), משום דמזבח של מעלה מכוון כנגד מזבח של מטה, ועל ידי שראו המזבח של מעלה, ידעו מקום מזבח של מטה.
ח גמ', אפרו של יצחק ראו. בהגהות היעב"ץ ביאר, דהיינו האפר שנעשה מהעצים והאיל. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק לא) איתא, רבי ברכיה אמר, עלה ריח ניחוח של איל לפני כסא הכבוד, וערב לו כריח ניחוח של יצחק. [ובהכי ניחא מה שנקרא אפר זה "אפרו של יצחק"]. ועוד איתא שם, דאפרו של איל הוא יסוד של מזבח הפנימי. [נדלא כדאמרינן הכא דהוא במקום מזבח החיצון].

ט גמ', אחד שהעיד להם על המזבח. פירש רש"י בד"ה אחד, שמקומו עד שישים אמה. אבל הרמב"ם (בפ"ב מבית הבחירה ה"ד) כתב דהעיד על מדותיו. (והיינו ל"ב אמה כמו שעשו, כמו שכתב שם בהלכה ג). [וכן מוכח מקושיית התוס' ד"ה אחד]. וכתב בזבח תודה, דאפשר דהרמב"ם סבר דהשתא לא בעינן לשינויא דרב יוסף דדרשי אף מזבח שישים אמה, דהא על פי נביא הוסיפו. ולהכי לא פסק דאפשר להוסיף עד שישים אמה. ועוד דהכי נמי אית ליה לרבי אליעזר בן יעקב. והוסיף, דלפי זה נתישבה קושיית התוס' בד"ה אף בהא דמקשינן בחולין (פג:): הא קמוסיף אבנין. [ולכאורה צריך עיון ליישב לפי מה שמוכח דתוס' למדו כהרמב"ם, איך הקשו].

י גמ', רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו'. אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח. כתב הקרן אורה, דהכא ליכא לפרושי כדפירש רש"י בד"ה אחד בדברי רבי יוחנן, ד"על המזבח" היינו שיש מקום להוסיף עד שישים אמה. דהא רבי אליעזר בן יעקב סבר לעיל (נט:). דכוליה מזבח בדרום הוה, מדרשה דצפונה שיהא צפון פנוי מכלום ואפילו מן המזבח, ובחצי הדרומי של העזרה אין אלא שישים וחמש אמה, והכבש תופס שלשים ושתיים, ולא נשאר למזבח אלא שלשים ושלש אמה, ועל כרחק לא סבר להאי דרשה דמה בית שישים אף מזבח שישים. והא דקאמר "על המזבח", על כרחק דהיינו מידת המזבח. ולהכי נמי כלל לתרווייהו בחד עדות, המזבח, והמקום, דמידות המזבח (שהוסיפו) סברא בעלמא הוא. [כדאמרינן לעיל (נח:): משום דלא ספק או משום דשתיה כאכילה].

יא גמ', נפגמה קרן המזבח וכו'. לא מפני שכשר לעבודה. הקשו התוס' בסוכה (מט:). ד"ה שכל, אמאי פסלינן בנפגמה הקרן אף דעיקרה קיימת, בשלמא מזבח שנפגם פסול, היינו משום דעל ידי פגימה אינו מרובע, אבל בקרן לא נאמר ריבוע. ותירצו, דאפשר דילפינן קרן מכבש דבעינן נמי רבוע. ורש"י לעיל (יז:): ד"ה מזבח פירש, דפסול פגימה במזבח ילפינן מ"מזבח" עליו" דמשמע שהוא בחוקתו. [ולפי זה ניחא דאין לחלק בין פגימה במזבח לבין פגימה בקרן, מאחר דהקרן נמי מגופיה דמזבח היא].

יב רש"י ד"ה והכתיב, גבי מכבר וכו' הקיפוהו למזבח מאמצעו ולמעלה לבוש וכו'. הצאן קדשים הגייה מאמצעו ולמטה. וכן בדברי רש"י ד"ה חר לנוי "ורחבו מגיע למטה עד חצי המזבח", הגייה הצאן קדשים, מלמטה עד חצי המזבח. וזה כדברי רש"י לעיל (נג:). ד"ה הרשת, שכתב להדיא שהמכבר היה בחצי התחתון של המזבח. והטהרת הקודש על הגהתו, איך כתב רש"י שהמכבר היה מגיע עד מתחת לכרכוב, והרי היה אמה הפסק בין הכרכוב למכבר, שהכרכוב היה אחר שש אמות, כמו שכתב רש"י בד"ה חר, והמכבר כלה אחר חמש אמות, שזה חצי המזבח. ועוד, דלשון הפסוק (שמות כז, ה) "ונתתה אותה תחת כרכוב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח", משמע בפירוש שתחילת המכבר בסמוך לכרכוב, ומתפשט ללמטה עד חצי המזבח, ודלא כרש"י לעיל.

יג תוס' ד"ה אף, בתוה"ד, א"נ מגובה פריך התם. הקשה החק נתן, דלקמן מבואר דאף גובה אינו מעכב, ותירץ, שכמו ארכו שרי עד שישים, אף גבהו אסור יותר מעשרה, ולכך הוי שפיר מוסיף. והשלוש רב תירץ, דדוקא ארכו דאיתא בקרא להדיא דשרי עד שישים אף לכתחילה שרי להוסיף, מה שאין כן גובה, שאין מעכב רק משום דלא מצינו עיכובא, ואם כן הווי דיעבד ולא לכתחילה, וכיון דלכתחילה אסור, לא צותה התורה על כיוסו הדם.

שני וכו'. בטהרת הקודש ביאר דכוונת התוס' דודאי לא היו יודעים שיחרב הבית, אלא שידעו שבזמן משה לא היו זורקים בקרן זו ולא ידעו הטעם, והטעם שבימי משה לא היו זורקים שם משום הבית שני.

דף סב ע"א

א תוס' ד"ה ולא, בור של שיתין לא היה חשוב מחילה כיון דהוא צורך מזבח. והיעב"ץ כתב, דבור של שיתין היה מצד המזבח ולא מתחתיו.

ב בא"ד כיון שהוא תורך מזבח. ויש לעיין אי דוקא משום דהוצרך להיות במזבח גופיה משום דשתיה כאכילה, הווי צורך מזבח, או דלמא חשיב צורך מזבח אף אם אין צריך שיהיה דוקא במזבח, כיון דסוף סוף הניסוך נעשה על המזבח והבור לצורך יין המתנסך על המזבח. ולכאורה מהא דהוצרכו אמוראי לפרש דמעיקרא סבור שיהיה אטום באדמה, חזינן דבלאו האי טעמא הוה מצי לעשות השיתין במזבח, אף דלא סברי דשתיה כאכילה לענין שצריך להיות דוקא במזבח, והרי היו עושינן נמי בור תחת המזבח לקבל הנסכים, אם כן חזינן דמכל מקום מיקרי צורך מזבח. (ש.א.).

ג גמ', אמר רב יוסף לאו היינו דתניא וכו' אלא אמר רב יוסף, ועיין פירוש רש"י ד"ה אמר, וד"ה והכתיב, וד"ה אלא. וביאר החק נתן דלפירושו, אחר שאמר רב יוסף טעמא דאש של שמים לא מסייעתן, נזכר דבברייתא קתני שהטעם שהוסיפו משום "שהגיעו לסוף מדותיו", וקסלקא דעתיה דהיינו שנגלה להם בנבואה מה שלא נגלה לשלמה מדשבחינהו קרא "ויכינו על מכוונותיו". ומקשינן עלה, הא כתיב "הכל בכתב" וכו', שכל המקומות הקדושים נגלו לדוד, ולא יתכן שנאמר להם בנבואה דבר חדש שלא נאמר לדוד ושלמה. ומסיק דפירושא דברייתא, שהם הבינו לדרוש המקרא שנאמר בזמן דוד, ולכן יכלו להוסיף, אבל שלמה לא הבין לדרשו, ולכך לא היה יכול להוסיף. ואין צריך לטעם הראשון שאמר רב יוסף משום דאש של שמים מסייעתן. והצאן קדשים הקשה, מנא ליה לרב יוסף לומר דשלמה לא הבין לדרשו, דילמא איהו נמי ידע דאפשר להוסיף עד שישים, ולא הוצרך לכך משום דאש של שמים מסייעתן, וכתב דיש ליישב בדוחק. [ולכאורה יש לומר דסבר דהקרא עצמו מוכיח כן דכתב עליהם שכיוונו המדות ואי ידע זאת שלמה מאי טעמא בעו אינהו לכויין]. והפנים מאירות ביאר דלא כרש"י, אלא דלמסקנת רב יוסף דדרשי "אף מזבח שישים", אף שלמה ידע זאת, והטעם שלא עשה כן משום שלא הוצרך לכך משום דאש של שמים מסייעתן, דהיינו דרב יוסף תירץ לאוקמיה לדבריו דמעיקרא, דהטעם שהוסיפו משום דלא ספק. והטהרת הקדש הקשה לפירוש רש"י, מנא ידע שלמה שאפשר לעשות כ"ח אמה, ואי נימא שיכלו לעשות כפי שרוצים, ולא עשאו יותר גדול משום שלא הוצרך לכך, אם כן מהיכי תיתי לומר דלא דרש שאפשר לעשות עד שישים. ועיין באות הבאה.

ד גמ', אף מזבח שישים אמה. לכאורה צריך עיון, דאיך אפשר לעשות המזבח שישים על שישים, דהא אמרינן לעיל (נג:): דבעינן שיהא המזבח בחלקו של טורף, ומזרחו של מזבח היה בגבול שבין יהודה לבנימין, ואם כן אי אפשר להרחיבו למזרח, ולמעבר נמי אין שם עד האולם אלא כ"ב אמה כדתנן במדות (פרק ג משנה ו). וצריך לומר דהאי סוגיא אולא כמאן דאמר ביומא (יב:). דירושלים לא נתחלקה לשבטים, [וכן פסק הרמב"ם בפ"ז מבית הבחירה הי"ד]. ולדידיה לא שייך כלל "חלקו של טורף" כדאיתא התם, ואפשר להרחיב המזבח למזרח. (א.ג.).

ה גמ' שם, הרמב"ם (פ"ב מבית הבחירה ה"ג) פסק, דאין מוסיפין על מדת המזבח שעשו בני הגולה. ותמה המנחת חינוך (במצוה צה סקט"ו), מהא דאיתא להדיא בגמ' דילפי אפשר לעשותו עד שישים אמה. ועיין באות ז.

ו גמ', אלא מזבח מנא ידעי, הקשה השלום רב, לדברי המשנה למלך לעיל (סא. אות יב). מאי קשיא מהיכן ידעו היכן היה המזבח, הא ניתן לבדוק היכן לא היה חלול, עיין שם.

ז גמ', ראו מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו. ביאר

דף סב ע"ב

יד) גמ' קרי עלייהו בני קטורה. פירש רש"י ד"ה בני קטורה, בני אברהם אתם, אבל לא כזרע יצחק ויעקב. והמהרש"א (בחיודשי אגדות) ביאר הא דאמר בני קטורה ולא בני עשו, על פי שיטת הרמב"ם (בפ"י ממלכים ה"ח) דבני קטורה חייבים במילה אף בזמן הזה. וזה שאמר להם בני קטורה, שאף שאתם נימולים, בני קטורה כמותכם במילה.

טו) גמ', בני אחתיה דרבי טרפון וכו', קרי עליהם בני קטורה. ביאר הפנים מאירות, דקרי לו כן, מלשון קשירה שקשרו פיהם מלומר כלום. נולכאורה יש לבאר, על פי מה שישד בקובץ שיעורים בבא בתרא (כא. אות ע) שהקשה אגמ' דמי שאין לו אב לא היה לומד דכתיב ולמדתם אתם, הא כתיב ושנתם לבניך אלו התלמידים שקרויין בנים, ותיריך, דודאי בשעה שכבר הוא תלמידו מקרי בנו, אבל כל זמן שלא למד לפניו עדיין אינו בנו ואינו חייב לעשותו שיהא בנו, חזינן דתחילה צריך אדם לרצות להיות תלמיד על מנת שיהיה חיוב על רבו ללמדו. ואם כן בני קטורה למרות שהיו בני אברהם, לא היה להם שום קשר וזיקה של יחס אליו, והכי נמי אמר רבי טרפון לבני אחתיה, דמשום הכי לא היה יכול ללמדם תורה עד שישאלוהו, ודוקא מחמת שאלתם יעשהו לרבע ויוכל ללמדם. (י.מ.א.).

טז) גמ', גזירין שעשה משה אורכן אמה וכו'. הרמב"ם (בפ"ז מאיסורי המזבח ה"ג) כתב, דכמותן עושין לדורות, וכתב המהר"י קורקוס, דהרמב"ם למד דלכך כיוון רב חמא בר גוריא הכא, לומר שנעשה כן לדורות.

יז) גמ', אף בשר בזריקה. החזון איש (בסימן יז, ס"ק ו) הוכיח ממנחות (כא:): דדין זה הוא דוקא בעולה, ולא בכל הנקטרין.

יח) גמ', אמר ליה כשהוא זורק למערכה דלוקה הוא זורק וכו'. ופירש רש"י בד"ה אמר לו, דעל כרחק אתי קרא למימר דאזיר יש בין כבש למזבח. והתוס' בפסחים (עו). ד"ה אויר כתבו, דאף בלא אויר היה יכול לקיים מצות זריקה, והאויר היה כדי שיזכור לזרוק. והחכם צבי (בתשובה קנג) תמה על דבריהם, דהא בהדיא אמרינן הכא דמקרא מוכח דבעינן אויר בדוקא. והחזון איש (זבחים סימן יז ס"ק ה) כתב, דאפשר לפרש, דאין כונת רבי יוסי להוכיח מן המקרא דבעינן אויר, אלא דאתי קרא למימר דלא סגי בזריקה מראש המזבח, ובעינן שיעמוד חוץ למזבח ויזרוק למזבח. והאויר לא היה אלא כדי שיזכור. ועוד כתב, דכיון דבלאו האי קרא ידעינן דאיכא אויר מעט, וכמו שכתבו התוס' בד"ה אויר, אם כן בודאי אין הכרח מהאי קרא להצריך אויר

הרבה, דשמא אתי קרא למימר דזרוק מהכבש בהפסק אויר מועט ולא יזרוק מהמזבח עצמו. ועל כרחק דמה דעבדינן אויר טובא אינו אלא כדי להזכיר דבעי זריקה.

יט) תוס' ד"ה אויר קרקע, קרקע לאו דוקא, שהיה פורח אמה על יסוד ואמה על סובב. הגרע"א (בגליון הש"ס) ציין לדברי רבינו חיים כהן בתוס' לקמן (פז): ד"ה אויר, דנקט דבעינן אויר קרקע ממש, וההפסק היה יותר מכדי אמה סובב. ובספר דרך הקודש (קדושה שמינית, סימן ז) הביא דהמהרי"ט תמה עליו מהא דאמרינן בסמוך "נמצא פורח על אמה יסוד ועל אמה סובב". ותיריך, דדברי רבינו חיים דוקא למאן דאמר לקמן (סה). עושין מערכה על גבי סובב, ולדידיה הסובב חשיב כמזבח, ולא מיקרי אויר קרקע מפסיק על ידי אויר הסובב. אבל הכא אולינן למאן דאמר אין עושין מערכה על גבי סובב, וכיון דלא הוי כמזבח, שפיר מיקרי אויר קרקע מפסיק על ידי ההפסק שעל גבי הסובב. והחזון איש (בסימן יז, ס"ק ה) הקשה על דברי רבינו חיים, דהיאך ילפינן מה דם אויר קרקע מפסיקו להצריך קרקע ממש, הא בדם נמי היה אויר יסוד, ומה לי אויר יסוד מה לי אויר סובב. אמנם לדברי המהרי"ט נוח, דסובב שאני, משום דראוי לעשות עליו מערכה. וכן כתב החק נתן לקמן (פז): דדוקא אויר הסובב חשיב מזבח, אבל באויר היסוד מודה דחשיב קרקע. (ולא ביאר טעם החילוק).

כ) גמ', שני כבשים קטנים יוצאים מן הכבש. כתבו התוס' לקמן (סד). ד"ה יותר, דנראה דהיה כבש שמגיע למערבו של סובב, דאם לא כן כשהיה מסיים מתנות של חטאת היה צריך לחזור על עקבו כדי לירד משם, ודלא כרש"י (שם) ד"ה צובר שכתב שלא היה כבש לצד מערבו של סובב. אבל הקשו דהכא לא חשיב הגמ' להאי כבש.

כא) תוס' ד"ה דאריך, בסוה"ד, ומיהו קשה דלעכב מהמזבח נפקא. הצאן קדשים ביאר, דהיינו מאי דכתיב ברישיה דקרא (שמות כו, א) "ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב". והחק נתן ביאר, דכוונתם לסיפיה דקרא "חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוע יהיה המזבח", (דתיבת "המזבח" קאי נמי על חמש אמות אורך וגו'). ועיין במה שכתב הפנים מאירות לתריך קושיית התוס', דאי לאו דכתיב "סביב" הוה אמיינא דדוקא כשהמזבח חמש אמות צריך להיות ארכו כרחבו, אבל כשעושים שיעור אחר כמו שעשו בבית עולמים, אפשר לעשותו קטין ואריך, קמשמע לן סביב.

הצטרף גם אתה ללומדי ה"דרף היומי" בעיון!!!

זמני השיעור בדף היומי בעיון ע"י רבני הכולל בכל יום בין השעות 9:45-10:45 בבית המדרש 'אהל יעקב' רחוב קצות החושן 2 קרית ספר מודיעין עילית ת"ז

יש אנשים שרוצים לעשות יד ושם לזכר עולם על נשמת אבותיהם ועושים להם מצבה של אבן וכו'...
יתנדב עבורו איזה ספר הצריך לרבים ללמוד בו, ויכתוב עליו את שמו, ובכל עת שילמדו בו יהיה לנחת רוח לנשמת הנפטר... (הח"ח באהבת חסד ה"ב פט"ו)

כתובת המערכת: רח' שאגת אריה 17/25 קרית ספר מודיעין עילית. טל/פקס: 08-9741714 ©